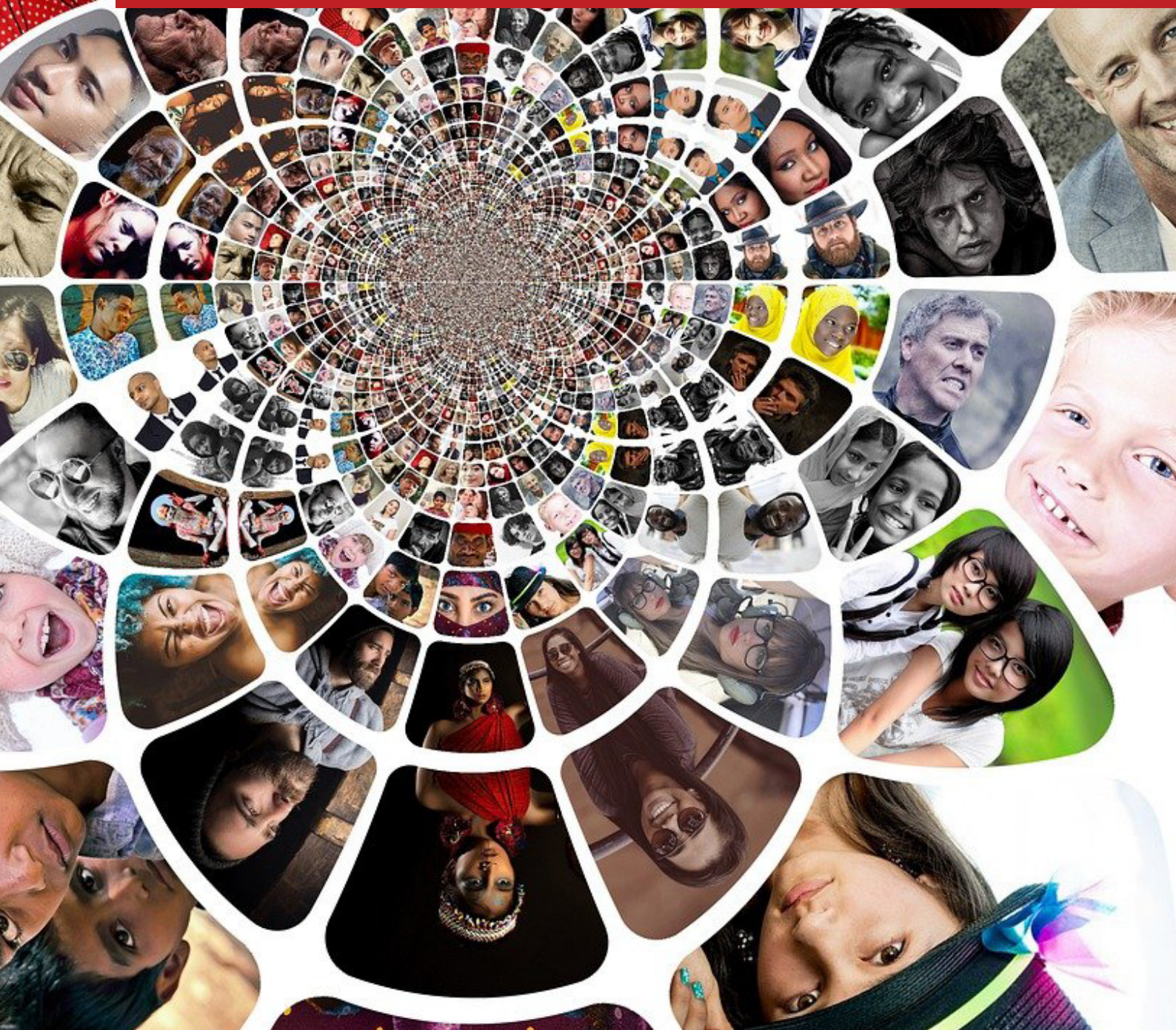

Radovan Ďurana

NEROVNOSŤ PRÍJMOV

Pozornosť treba venovať chudobným, nie bohatým

NEROVNOSŤ PRÍJMOV

Pozornosť treba venovať chudobným, nie bohatým

„Pri skúmaní príjmov a ich rozdielov ľudia nehľadajú príčiny. Hľadajú vinníka.“

Thomas Sowell¹

INESS, Bratislava, 2021

Fotografia na obálke: Pixabay

Obsah

Úvod	6
Prečo nerovnosť	7
Prechod z komunizmu	10
Nerovnosť príjmov v číslach	12
Slovensko v číslach	14
Majetok	15
Sociálna mobilita	17
Merame nerovnosť príjmov presne?	18
Vnímanie nerovnosti príjmov verejnosťou	19
Ako progresivita zdanenia znižuje mieru nerovnosti na Slovensku	21
Progresivita v odvodoch zo mzdy	21
Nevyhnutnosť nerovnosti	23
Štruktúra domácností	23
Assortative mating (nenáhodný výber partnera)	23
Zmeny na trhu práce	23
Lepšie meranie produktivity práce a adekvátne vzdelanie	24
Superstar firmy	25
Podiel miezd na HDP	25
Kapitálové príjmy	26
Odporúčania	28
Záver	30
Zdroje a poznámky	31
O autorovi	35

Úvod

Celá Európa ukazuje na Slovensko prstom kvôli príjmovej nerovnosti. Nerovnosť príjmov, najnižšia v EÚ, je tu tak nízka, že skôr by sme mali hovoriť o rovnosti. Ani to však nebráni 91 % obyvateľom krajiny považovať nerovnosť príjmov v krajine za príliš veľkú.

Na druhej strane, z celej Európy na Slovensko ukazujú prstom z dôvodu finančnej chudoby. Finančný majetok priemerného Slováka patrí k najmenším v EÚ. Bohatstvo nechýba len priemernému Slovákovi. Postkomunistické Slovensko je tak chudobné, že aj extrémne majetných ľudí má málo. Miliardár je jeden Slováč. Viac ako 100 miliónov eur má 27 ľudí². 10 % najmajetnejších ľudí vlastní len 34 % majetku, najmenej v OECD³.

V nasledujúcom texte sa zaoberáme popisom súčasného stavu a dôvodmi, kvôli ktorým by nerovnosť príjmov či majetku nemala plniť prvé stránky novín. Slovensko nečelí nadmernej nerovnosti príjmov, ktorá by brzdila hospodársky rast a krivila demokratické procesy.

V texte sa ďalej zaoberáme opatreniami, ktoré dnes bránia v sociálnej mobilitě ohrozených skupín. Snažíme sa identifikovať opatrenia, ktoré by pomohli zlepšiť ich postavenie.

Prečo nerovnosť

Nerovnosť príjmov je prirodzeným prejavom ľudskej spoločnosti. Aj keby existovali rovnaké podmienky pre všetkých, všetci by disponovali rovnakým talentom, rovnakým vzdelaním, rovnakou schopnosťou uplatniť vzdelanie a rovnakými fyzickými schopnosťami, jedna podmienka sa splniť nedá, a to je rovnaké množstvo životných skúseností. Starší ľudia ich budú mať vždy viac, a preto ich pridaná hodnota bude viesť k nerovnomernému rozdeleniu príjmov v rámci daného okamihu. Samozrejme, požiadavka rovnakých talentov je iracionálna, ba dá sa povedať, že takáto spoločnosť by nebola udržateľná.

Úspešným hudobníkom či športovcom verejnosť nadmerné odmeny obyčajne priznáva. Ľudská spoločnosť tak na jednej strane prirodzene odmeňuje talent, na druhej strane túži po istej miere rovnosti. Sú to protichodné prúdy a rovnováha medzi nimi je pravdepodobne podmienkou udržateľnosti aktuálneho stavu.

Vysoký spoločenský náboj, ktorý téma rovnosti nesie, pochopiteľne priťahuje nielen sociológov, ale aj ekonomickú vedu. Treba povedať, že hoci na mieru nerovnosti má verejnosť silné názory, zdravý sedliacky rozum v tejto téme nie vždy stačí. To, či ste v Nórsku, alebo Severnom Macedónsku, zistíte po prvej prechádzke po ulici hlavného mesta. HDP na obyvateľa sa nedá nevidieť a oklamať. Ale že Luxembursko má podstatne vyšší Gini koeficient ako Nórsko nezistíte, životná úroveň v oboch krajinách je podobná. Vzťah bohatstva, príjmov a nerovnosti nie je priamočiary.

Boli vyvinuté rôzne spôsoby kvantifikácie, ktoré sa snažia zachytiť stav a trend nerovnosti. Ako však objektívne zachytiť príjmy obyvateľstva? Administratívne zdroje údajov sú najmä daňové priznania, na základe ktorých sa posudzuje najmä vývoj zdaneného príjmu občanov s najvyššími príjmami v porovnaní s najnižšími príjmami. Ani daňové priznania však nedokážu zachytiť všetky príjmy, nič nehovoria o veľkosti domácností, preto sa pristupuje aj k zisťovaniu príjmov formou prieskumov.

Tieto dáta sú potom využívané na zostrojenie distribúcie ekvivalizovaných príjmov⁴, v ktorých sa zohľadňuje veľkosť domácnosti. Obidva spôsoby zisťovania príjmov majú svoje nedostatky, bližšie sa k nim dostaneme v časti venovanej údajom o nerovnosti na Slovensku. Ďalším spôsobom skúmania nerovnosti je analýza vývoja spotrebných výdavkov domácností. Tento prístup pomáha odкрývať existenciu nezdanených príjmov.

Za uplynulých 30 rokov vo väčšine krajín vzrástla miera nerovnosti disponibilných príjmov zisťovaná metódou prieskumu⁵. Mnohé štúdie však ukazujú, že rast takto zisťovaného Giniho koeficientu neznamená automaticky aj rast nerovnosti hrubých príjmov, podielu daní zaplatených ľuďmi s najvyššími príjmami a naopak. Rovnako neplatí automatická väzba klesajúceho podielu miezd zamestnancov na HDP a rastúcej nerovnosti príjmov.

Existencia protichodných údajov komplikuje vytváranie jednoduchých príbehov a poučení. Zdá sa však, že vedci sa zhodujú na dvoch príčinách, ktoré sa výrazne podpísali pod štatistický rast nerovnosti príjmov. Globalizácia a vplyv technologických zmien. Z prísneho pohľadu ide v podstate o jednu zmenu, pretože rozširovanie medzinárodného obchodu stimuluje vývoj technológií, a uplatnenie nových technológií zase uľahčuje a podporuje medzinárodný obchod. Ten v období 1975 – 2000 vzrástol o 200 % v stálych cenách. Práve toto obdobie a následne začiatok nového milénia sa spája so znižovaním progresivity zdanenia kapitálu, znižovaním ciel, zlepšovaním podnikateľského prostredia a uvoľňovaním regulácií toku investícií. S nástupom internetu a naň naviazaných technológií dochádza k vzniku nových druhov produktov a služieb a vzniku tzv. superstar firiem. Firiem, ktoré dokážu často s minimom pracovníkov škálovať svoj produkt po celom svete. Tieto dva základné faktory, globalizácia a technologická zmena, vedú rôznymi kanálmi nevyhnutne k rastu miery nerovnosti príjmov.

Ekonomovia sa snažia kvantifikovať dopad týchto zmien, niektorí pripisujú týmto dvom základným faktorom 40 % nárastu nerovnosti, ale tu sa opäť dostávajú na tenký ľad heterogenity. Nerovnosť príjmov či majetku sa v rámci rôznych krajín nepohybuje rovnako a ekonomovia sú nútení hľadať dodatočné vysvetlenia šité na mieru analyzovaných krajín. Populárne vysvetlenia sú znižovanie progresivity zdanenia, (ne)zvyšovanie minimálnej mzdy, (ne)zvyšovanie sociálnej podpory nízkopríjmových skupín, pokles miery členstva v odboroch. Nie všetky vysvetlenia však majú vzťah k verejným politikám. Globalizácia neodmeňuje len mobilný kapitál, ale aj mobilnú pracovnú silu. Výrazne pribudlo expatov – špecialistov, ktorí svoje jedinečné know-how dokážu nadpriemerne zhodnotiť po celom svete. Do toho vstupujú zmeny v počte odpracovaných hodín, nárast zastúpenia žien na pracovnom trhu, starnutie obyvateľstva, selektívny výber partnera a ďalšie faktory pracovného trhu. Čerešničkou na torte v tomto zložitom procese je efekt moderných technológií a sociálnych sietí, ktoré umožňujú globálny úspech top umelcov, influencerov a športovcov, ktorí ešte pred 40 rokmi nepatrili medzi najlepšie zarábajúcich ľudí.

Dostať takúto širokú paletu vzťahov do jedného modelu ekonomiky nie je jednoduché. Preto nás nemôže prekvapovať, že ekonometrické modely nedávajú jednoznačné odpovede. Zaujímavým príkladom je efekt vyšších výdavkov na výskum a vývoj na nerovnosť príjmov. V literatúre nájdete štúdie s úplne protichodnými závermi⁶. Ekonometrické modely sú postavené na mnohých obmedzeniach, zjednodušeníach či synteticky vytvorených databázach. Matematické vzťahy, ktoré ekonomovia zistia na základe hľadania korelácií a regresí v priemeroch pozorovaných krajín, často neplatia v individuálnych podmienkach konkrétnej krajiny⁷. Nejasný terén a doteraz nedostatočne preukázané súvislosti s faktormi ekonomického rastu tak vytvárajú priestor pre nejednoznačnosť odpovedí a niekedy ideologicky podloženú interpretáciu výsledkov.

Doteraz sme sa pohybovali na poli otázky, čo stojí za rastom nerovnosti, ale analýza príčin nehovorí nič o dôsledkoch príjmovej nerovnosti. Ekonomia, pochopiteľne, má len limitované možnosti na to, aby sa zaoberala etickou rovinou nerovnosti príjmov. Nie celkom ekonomickou doménou je aj problematika nástupu populizmu, ktorý tiež niektorí autori pripisujú rastúcej nerovnosti príjmov. Ale tak ako všetky cesty vedú do Ríma, obrazne povedané, všetky závery ekonómie končia pri hospodárskom raste. Empirické skúmanie a modelovanie vedie viacerých (no nie všetkých) ekonómov k záveru, že nerovnosť príjmov spomaľuje hospodársky rast. Najčastejšie je táto väzba zdôvodňovaná nižšou produktivitou ekonomiky, ktorá nevyužíva celý potenciál ľudského kapitálu. Ak je nedostupné vzdelanie či úvery, časť talentov sa nedokáže uplatniť. Ďalším používaným príbehom je nižší rast kvôli nižšiemu agregátnemu dopytu. Táto keynesiánska argumentácia sa opiera o predpoklad, že vplyvom nižšej ochoty najbohatších utrácať, je spotreba domácnosti sumárne nižšia, ako by mohla byť. Tretím zdôvodnením je nadmerná redistribúcia, ktorá v podstate odkazuje na problém populizmu. Podľa jej proponentov nadmerná nerovnosť vyvolá politické tlaky na tak vysokú redistribúciu príjmov, že vo finále znižuje ekonomický rast.

Opäť treba zdôrazniť, že tieto závery vyplývajú z analýz skupiny krajín, v ktorých platia rôzne pravidlá, zákony, kultúrne pravidlá, rozdielna dynamika technologického vývoja. Každopádne, eventuálna strata ekonomického rastu je vysoká cena, ktorú ekonomovia „neradi platia.“ Ekonomický rast generuje bohatstvo, ktoré zachraňuje životy, predlžuje ich, zvyšuje odolnosť ekonomiky, vyťahuje milióny ľudí z pasce chudoby. Otázka preto znie: Oplatí sa znižovať mieru nerovnosti príjmov?

Opatrenia, ktoré vedú k rovnomernejšiemu prerozdeleniu príjmov obyčajne znamenajú zníženie ekonomickej efektívnosti. Vyššia progresivita daní, obmedzenia pohybu kapitálu či nárast regulácií znamenajú nižší hospodársky rast či nižšiu dostupnosť tovarov a služieb. Aj v tomto prípade sú umelé zásahy spojené s nemalými nákladmi.

Túto dilemu môžeme ľahko ilustrovať na Číne. Miera nerovnosti tu dramaticky vzrástla v období 1985 - 2010 i napriek rozsiahlej redistribúcii majetku a štátnym investíciám. Ale výrazne vzrástla aj priemerná mzda a veľká časť populácie sa vďaka dramatickému hospodárskemu rastu dostala z pasce chudoby.

Vďaka sociálnej mobilite vznikla v Číne mohutná stredná trieda. Podaril by sa takýto ekonomický skok, keby sa vládnuca komunistická strana riadila cílením hodnoty príjmovej nerovnosti?

Z uvedeného vyplýva, že treba opustiť úroveň zjednodušujúcich „mediálnych titulkov“ a k nerovnosti pristúpiť viac analyticky. Otázka by mala znieť: **Ak prichádzame o ekonomický rast, ktorú nerovnosť znižovať?** Z otázky je zrejmé, že úlohou číslo jedna je *preukázať v konkrétnej krajine, že nerovnosť príjmov znižuje hospodársky rast*. Úlohou číslo dva je *identifikácia zdrojov tejto nerovnosti* a úlohou číslo tri je *rozhodnutie, či odstránenie týchto zdrojov bude skutočne znamenať vyšší hospodársky rast*. Dostaneme sa tým do žiadúcich diskusií, či by sa mala verejná politika riadiť nerovnosťou príležitostí alebo nerovnosťou ekonomických výsledkov. Inak povedané, mali by nás zaujímať podmienky postupu v spoločenskom rebríčku, vtedy sa bavíme o sociálnej mobilite, alebo štatisticky vykazovaná nerovnosť príjmov/majetku?

V nasledujúcom texte zdôvodníme náš postoj k týmto otázkam. Argumentáciu však musíme začať ešte v minulom storočí. Slovenská spoločnosť je „bohatšia“ o jednu skúsenosť, ktorá mnohým chýba. Vďaka komunistickému pokusu o zrušenie nerovnosti na Slovensku sme zistili, že nerovnosť sa nedarí zrušiť, ani keď má vládnucci režim k dispozícii neobmedzené prostriedky regulácie a násilia.

Prechod z komunizmu

Kým vo vyspelých demokratických štátoch sociálneho blahobytu sa o spôsoboch znižovania nerovnosti dnes intenzívne diskutuje, totalitárne komunistické režimy pristúpili k vyrovnávaniu príjmov a majetkov radikálne a rýchlo. Tieto ekonomiky tak predstavujú pomerne zaujímavý empirický dátový vstup do diskusie o udržateľnosti vynútenej rovnosti a napĺňaní požiadavky sociálnej mobility.

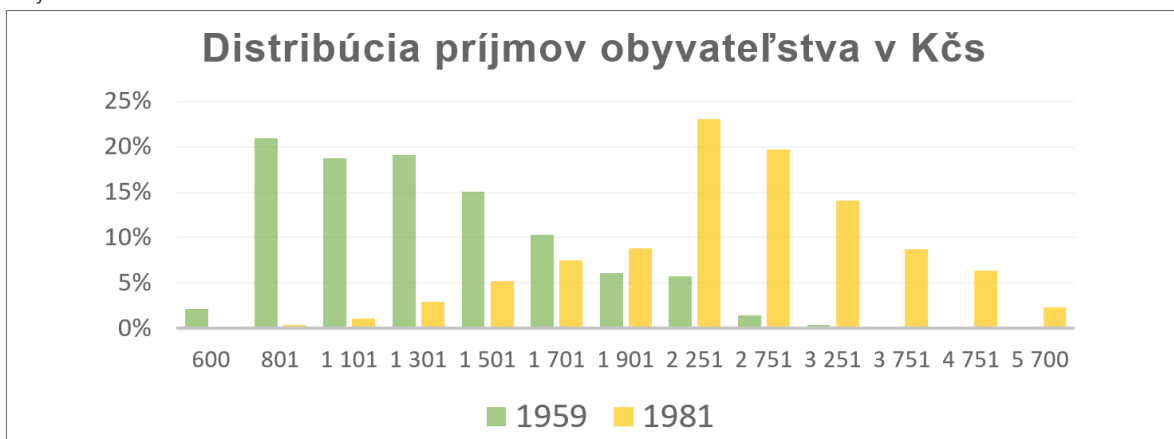
Predstava znárodnenia sa v západnej Európe obyčajne spája s presunom vlastníctva veľkých výrobných podnikov do štátneho vlastníctva. Menej je ale známy fakt, že v Československu došlo k presunu vlastníctva takmer všetkých výrobných faktorov. Súkromné podnikanie bolo s výnimkou drobných služieb eliminované. Obyvateľom ostalo len právo vlastníť nehnuteľnosť, drobné polia. Výrobná sféra a väčšina ornej pôdy boli vlastnené alebo kontrolované štátom. Komunistické zriadenie v podstate zabránilo tomu, aby človek žil z príjmov z aktív, či obchodovaním s aktívami významne zbohatol. Smrteľnú ranu nerovnosti zasadila menová reforma v roku 1953, ktorá akékoľvek väčšie úspory znehodnotila v pomere 50 : 1. Zmizlo tak niekoľko vrstiev spoločnosti. Systém, ktorý eliminoval podnikanie, spravil zo všetkých občanov zamestnancov a riadenou výškou miezd definoval mieru nerovnosti príjmov.

Režim nastavil aj nové pravidlá sociálnej mobility. Vzácnosť ľudského kapitálu nebola viac definovaná dopytom a ponukou, ale rozhodnutím vládnucej strany. Režim dlhodobo protežoval robotnícke profesie. Na vrchole mzdového rebríčka tak boli baníci, pracovníci ťažkého priemyslu, vojaci či poľnohospodári. Ich odmeny boli vyššie, keďže na základe ideológie boli tieto profesie považované za spoločensky dôležitejšie. Hoci mal praktický lekár mierne nadpriemernú mzdu, baník mal o 40 % vyššiu mzdu⁸. Pracovníci v rybárstve mali 1,3-násobne vyššiu priemernú mzdu ako pracovníci v zdravotníctve a sociálnych službách⁹. Definovaním nepriateľa štátu a kádrovaním, ktoré prebehlo v počiatkoch režimu, sa zase uvoľnilo obrovské množstvo pozícií štátneho byrokratického aparátu. Nastal tak prevratný okamih, keď sa mnoho občanov s robotníckym vzdelaním dostalo na pozície s vysokým spoločenským statusom a nadpriemernou odmenou.

Sociálna mobilita však fungovala aj opačným smerom. Občania s nežiadúcim kádrovým profilom, bez ohľadu na svoje schopnosti a vedomosti, boli preradení na nútené práce alebo základné robotnícke pozície. Tento proces ešte eskaloval vynútenou alebo dobrovoľnou emigráciou, pri ktorej veľký podiel tvorili vysokoškolsky vzdelaní ľudia. Napríklad štátna akadémia vied prišla pri emigračnej vlne 1968 o 11 % zamestnancov¹⁰. Tieto umelo vyvolané vektory pohybu obyvateľov na spoločenskom rebríčku však prispeli k finálnemu kolapsu.

Platová politika sa, samozrejme, premietala do výslednej distribúcie, ktorej vývoj v čase ilustruje nasledujúci graf. Zobrazuje rozdelenie príjmov do 11, resp. 12 skupín v roku 1981. Hodnoty v Kčs predstavujú priemer danej príjmovej skupiny, pričom celková mzdová úroveň v priebehu 22 rokov vzrástla (posunula sa doprava).

Graf 1

Zdroj údajov: *Socializmus: realita namiesto mýtov*¹¹

Z grafu vyplývajú dve pozorovania. Počas 22-ročného obdobia sa distribúcia dramaticky nezmenila. Merateľný je však nárast rozptylu pásma, v ktorom bolo 90 % zamestnancov¹². Priemerná mzda zamestnancov najvyššieho decilu v pomere k druhému vzrástla z 2,4-násobku na 2,9. Mzdová distribúcia sa tak natiahla, vykazovala väčší rozptyl medzi dobre a menej zarábajúcimi občanmi, vyššiu mieru nerovnosti. Otázkou, samozrejme, ostáva, nakoľko sú údaje o platoch z čias minulého režimu, najmä nadpriemerne zarábajúcich ľudí, spoľahlivé¹³. Pre porovnanie, za rok 2019 by medzi zamestnancami na plný úväzok tento ukazovateľ dosiahol 4,4¹⁴.

Komunistický režim dokázal preorganizovať systém výroby a dočasne nahradiť trhové hospodárstvo centrálnym plánovaním. No i napriek možnosti 40 rokov vychovávať občanov na svoj obraz, definovať „správnu“ literatúru, „správne“ názory, „správnu“ kultúru, nedokázal režim zmeniť základné „biologické“ princípy, ktoré sú ľuďom dané. Jedným z týchto princípov je prirodzená potreba neustále zlepšovať svoje životné podmienky. Občania sa snažili vlastnou aktivitou zvýšiť kvalitu života a nahradiť absenciu legitímneho spoločenského rebríčka. Neplatenou prácou vo voľnom čase či verejne akceptovaným kradnutím na spoločnej pastvine zvyšovali hodnotu svojich nehnuteľností či dopravných prostriedkov. Do týchto oblastí venovali svoju energiu a um často aj lekári, profesori či inžinieri, ktorí boli nútení profesne pôsobiť v prostredí, ktoré ich zanieťovanie nedokázalo odmeniť.

Režim nedokázal vybudovať „nového“ človeka, ktorý sa nepotrebuje odlišiť, ktorý nechce zaujať, ktorý dokáže byť spokojný s málom. Komunistický sen spoločnosti, v ktorej neexistujú ceny a každý si zoberie len toľko, koľko potrebuje, bol pred pádom komunistického režimu ešte viac vzdialený ako na začiatku. Z jednoduchého dôvodu. Po skončení druhej svetovej vojny bol plán o zrodení nového človeka len na papieri a v hlavách ideológov. Po 40 rokoch to už bol uskutočnený pokus, ktorý skončil neúspešne.

V spoločnosti, kde vlastníctvo majetku a výška príjmu boli regulované, začali paralelne vyrastať „vyvolené“ kasty. Jednu z nich vytvoril priamo sám režim z členov aparátu komunistickej strany. Hoci ich príjmy boli už tak vyššie ako priemer v ekonomike, svoje nerovné postavenie zvyšovali inými spôsobmi, typickými pre nedostatkovú ekonomiku. Mali oveľa lepší prístup k tovarom a službám, mali efektívne siete známostí a kontakty. Táto skupina vytvárala prvú úroveň neformálneho trhu s prednostným prístupom k vzácnym a nedostatkovým tovarom. Dokázali si zadovážiť zahraničné auto, na materiál potrebný na stavbu domu nemuseli čakať a mali podstatne lepší prístup k modernej zdravotnej starostlivosti. Ak ich dopyt nevyčerpal celú ponuku, tieto tovary sa dostali na druhú trhovú úroveň. Tú ovládali riaditelia veľkoobchodov a maloobchodov, ktorí živo obchodovali s tzv. podpultovým tovarom. Až tretiu vrstvu tvorili bežní občania, ktorí boli odkázaní na nákup tovarov, ktoré pretiekli cez sito prvých dvoch neformálnych trhových vrstiev¹⁵. Skutočnosť, že z pohľadu výšky príjmov si boli ľudia za komunizmu relatívne rovní ešte neznamená, že si boli rovní aj v spotrebe.

Komunistický test na občanoch Československa zlyhal, občania v nenásilnej revolúcii prejavili jednoznačný nesúhlas s nanúteným výmenným obchodom. Neboli viac ochotní za domnelú rovnosť prístupu k službám platiť stratou základných slobôd. Platiť nízkou životnou úrovňou za riadenú rovnosť príjmu a majetku. Mnohých demotivovala absencia zásluhovosti v spoločnosti, kde, naopak, platilo pravidlo „kto neokráda štát, okráda svoju rodinu“. Aj tento pokus ukázal, že proti sebe bude večne stáť potreba ľudí vyniknúť, dosiahnuť spravodlivé ocenenie za svoj talent a úsilie na jednej strane a túžba masy po rovnomernom rozdelení bohatstva na strane druhej.

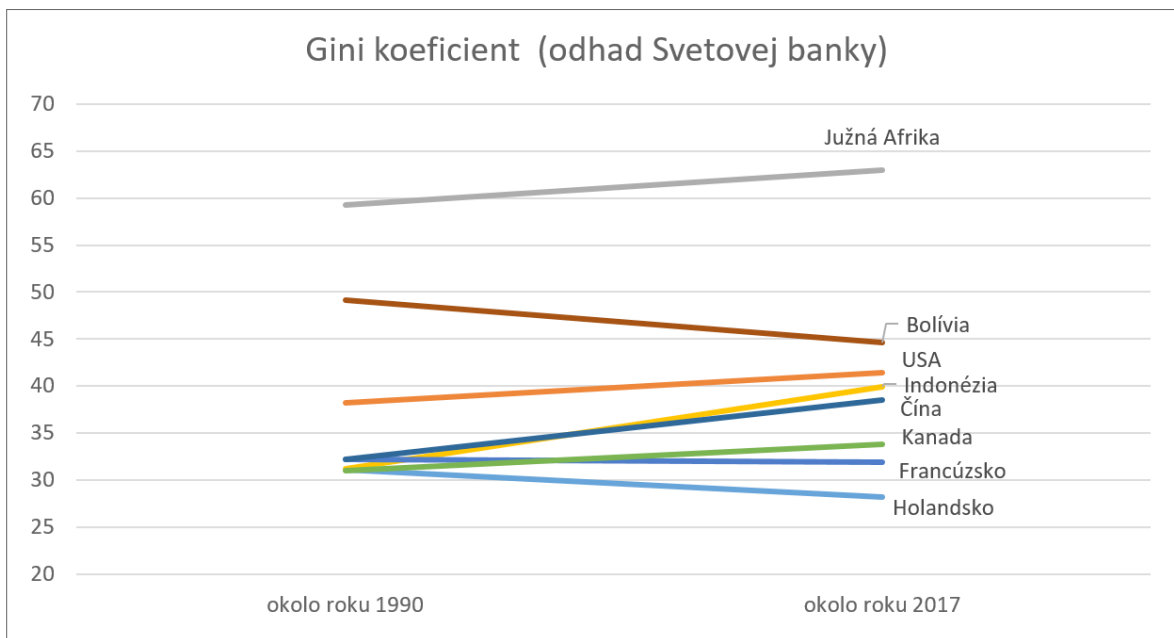
Nerovnosť príjmov v číslach

Nerovnosti príjmov sa viac pozornosti začalo venovať až v 90. rokoch 20. storočia. Dovtedy len málokterá krajina vykazovala tento údaj, čo vidno v databázach nadnárodných organizácií ako Svetová banka, či OECD. Pre účely tejto práce sa sústreďíme na populárny a najviac dostupný Gini koeficient.

Nerovnosť príjmov pre mnohých prekvapujúco vo svete klesla. Tol'ko vravia údaje Svetovej banky za posledných 30 rokov (mid1990 - mid2020). Ak spravíme nevážené, kľzavé päťročné priemery Gini koeficientu všetkých krajín, zistíme, že z hodnôt okolo 41 (na škále 0 - 100, čím vyššia hodnota, tým vyššia miera nerovnosti príjmov) spadol na 36,9 a na tejto úrovni sa ukazovateľ drží posledných 10 rokov. Takéto výsledky korešpondujú s dramatickým poklesom podielu ľudí žijúcich v absolútnej chudobe a zároveň s významným nárastom strednej triedy v rozvojových krajinách.

Ako sme však uviedli vyššie, akýkoľvek priemer a zovšeobecňovanie nás v prípade nerovnosti príjmov môže uviesť do klamlivého zjednodušovania. Do nasledujúceho grafu¹⁶ sme zámerné vybrali niekoľko krajín, ktoré zaznamenali tri rôzne trajektórie – prudký rast, pokles či stagnáciu.

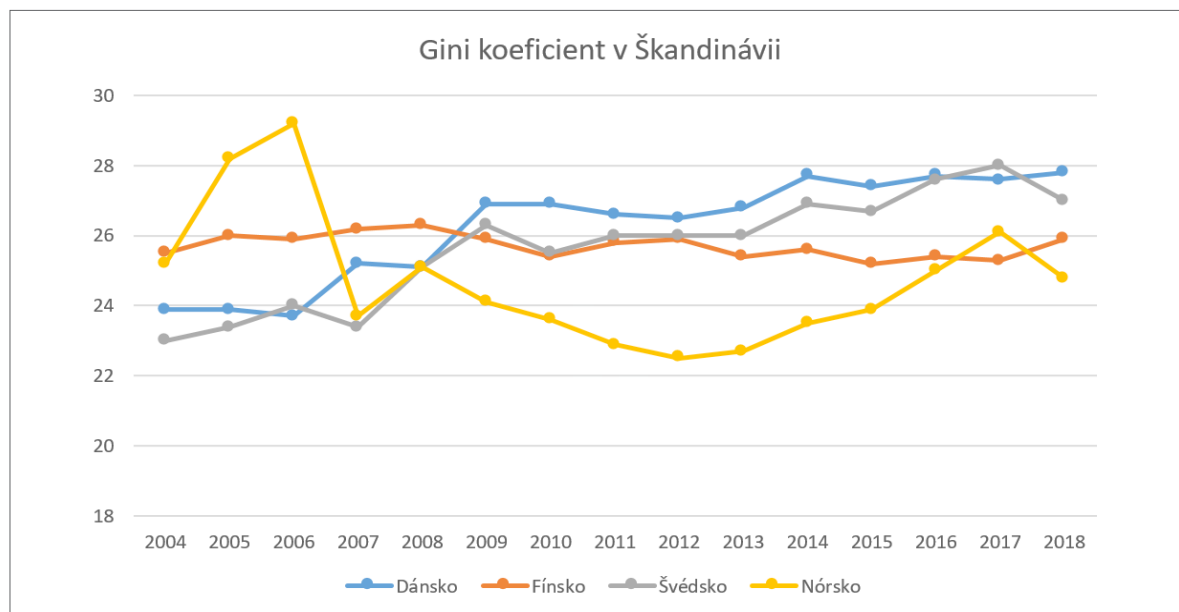
Graf 2

Zdroj: Svetová banka, World development indicators, spracovanie autor

Čo krajina, to iný príbeh. Rozdielna politická štruktúra, rozdielna sila práva (rule of law) a inštitúcií, rozdielna koncentrácia bohatstva, rozdielne postavenie v medzinárodnom obchode. Vyvodzovať jednoduché poučenia je extrémne zložité. Zložité je to dokonca aj v prípade pohľadu na relatívne podobné krajiny. Škandinávia je obvyčajne prezentovaná ako skupina krajín s vysokým zdanením, vysokou mierou redistribúcie a dôrazom na rovnosť príležitostí. Príjmová rovnosť je v týchto krajinách dlhodobo dôležitým cieľom verejných politík. I napriek mnohým podobnostiam, posledný vývoj nerovnosti príjmov nie je jednoliaty. Z grafu 3 vyplýva, že len v Nórsku došlo v 15-ročnom horizonte ku kozmetickému poklesu miery nerovnosti¹⁷. Fínsko si viac-menej udržalo stabilnú úroveň, ale **v Dánsku aj Švédsku došlo k značnému nárastu, dokonca relatívne vyššiemu, k akému došlo za 30 rokov v USA či Južnej Afrike.**

Graf 3

Zdroj: Eurostat

Vývoj v týchto krajinách otvára zásadnú otázku, nakoľko je možné a efektívne verejnými politikami ovplyvňovať tak zložitý systém vzťahov, akým je prerozdeľovanie príjmov v ekonomike. Nakoľko sú ekonomické procesy, spoločenské zmeny, vplyv nových technológií či mobilita pracovníkov a kapitálu predvídateľné a či je možné pri plánovaní politik rovnosti príjmov predvídať tento vývoj.

V úvodnej časti tejto štúdie sme konštatovali, že viaceré ekonometrické štúdie dospeli k záveru, že rastúca miera nerovnosti znižuje rast HDP. Tento vzťah ale treba interpretovať opatrne. Tak ako bolo viackrát uvedené, v prípade nerovnosti hrajú veľkú rolu mnohé faktory. Nejedná sa o vzťah s jednoznačným a priamym účinkom ako napríklad zavedenie ciel, ktoré v podstate okamžite zvyšujú cenu dovozov, či znižujú ich objem. Môžeme to ilustrovať na jednoduchom porovnaní.

Zvolili sme krajiny, ktoré dosahovali rovnakú hodnotu nerovnosti príjmov, konkrétne 27. Nakoľko medziročne sa hodnoty často nevysvetliteľne pohybujú, použili sme priemer hodnôt Gini koeficientu za roky 2005 - 2007. Následne sme porovnali vývoj tohto koeficientu s priemerom za roky 2015 - 2018 a reálnym rastom HDP v období 2005 - 2018.

Tabuľka 1

Európske krajiny s Gini koeficientom na úrovni 27 (priemer za roky 2005-2007)	Zmena Gini koeficientu (priemer 2016-2018 - priemer 2005-2007)	Reálny rast HDP v období 2005-2018 (%)
Nórsko	-1,7	21,1
Belgicko	-1,3	22,2
Holandsko	0,2	21,7
Francúzsko	1,7	17,2
Nemecko	2,1	23,6
Luxembursko	4,5	46

Zdroj: Eurostat

Počas zhruba trinásťročného obdobia došlo v uvedených krajinách, s výnimkou Luxemburska, k takmer identickému hospodárskemu rastu. Mierne zaostávalo len Francúzsko. V nerovnosti príjmov ale krajiny zaznamenali výrazne odlišný vývoj. Rozdiel v hospodárskom raste Nórska a Nemecka bol minimálny, pričom z pohľadu nerovnosti príjmov sa pohybovali opačným smerom. Paradoxne, výrazne najvyšší hospodársky rast zaznamenalo Luxembursko, kde miera nerovnosti príjmov vzrástla najviac. Do tohto porovnania by sme mohli ešte doplniť Írsko (Gini 31,7 na začiatku), ktoré zaznamenalo rekordný hospodársky rast 71 %, ale na rozdiel od Luxemburska tam nerovnosť klesla o 2,0.

Samozrejme, táto tabuľka nemôže stačiť na to, aby rozporovala štúdie, ktoré upozorňujú na vzťah hospodárskeho rastu a nerovnosti príjmov. Je však dostačujúca na to, aby spochybnila jednoduchý, v médiách často citovaný naratív, podľa ktorého nižšia miera nerovnosti znamená vyšší hospodársky rast. To, čo tieto štúdie hovoria je, že s istou pravdepodobnosťou by krajina mohla pri nižšej miere nerovnosti zaznamenať vyšší hospodársky rast. Avšak určenie, o koľko napríklad by bol vyšší rast práve Luxemburska, keby tam nerovnosť klesala, chýba. Štatisticky zistená väzba na základe empirických dát a modelu ekonomiky nie je dostatočne silná.

Hospodársky rast je výsledkom pôsobenia príliš veľa faktorov, ktoré modely nerovnosti nemôžu zachytiť. Každá ekonomika je špecifickou zmesou pracovnej sily, inštitucionálnych podmienok, dostupnosti kapitálu. Luxembursko je atraktívnym miestom pre registráciu firiem v Európe, sídlom bankových domov, má trojjazyčnú populáciu, v podstate bez priemyslu. Nájsť skupinu krajín porovnateľných s Luxemburskom a na tomto základe vyvodzovať súdy o vzťahu nerovnosti a hospodárskeho rastu je nemožné. Stačí si položiť nasledujúce hypotetické otázky:

- 1) Utrácali by domácnosti vďaka vyššiemu prerozdeleniu viac, a tým podporili hospodársky rast v krajine s najvyššou priemernou mzdou v EÚ?
- 2) Bol by hospodársky rast vyšší, ak by klesol počet detí, ktoré neukončili školskú dochádzku, pričom je už teraz tento ukazovateľ hlboko pod priemerom EÚ?
- 3) Je v Luxembursku nadmerné daňové zaťaženie ako dôsledok populistických politík? Daňové zaťaženie práce (tax wedge) je tam na úrovni priemeru OECD.

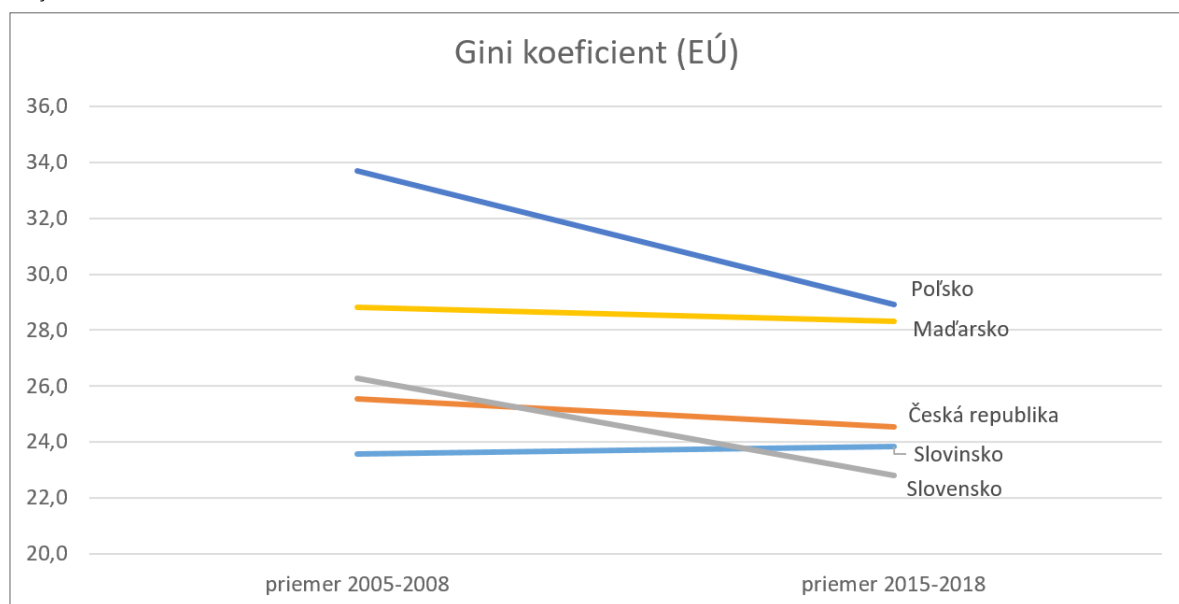
Tieto tri otázky vyplývajú z troch ciest, ktorými modelujúci ekonómovia popisujú vzťah miery nerovnosti príjmov a ekonomického rastu. V prípade Luxemburska sú ľahko spochybniteľné, na všetky tri otázky sa ponúka odpoveď „nie“. Interpretácia týchto záverov by mala byť opatrná a vždy postavená na analýze konkrétnej krajiny.

Slovensko v číslach

Slovensko má štatisticky vykazovanú najnižšiu mieru nerovnosti (ergo najvyššiu mieru rovnosti) tak medzi krajinami EÚ (2018), ako aj v rámci OECD (2016). V roku 2018 dosiahla takto vykazovaná nerovnosť priam neuveriteľných 20,9. V porovnaní so susednými krajinami dosiahlo absolútne vyšší pokles len Poľsko, ale úroveň samotná je tam vyššia, dosahuje 28,5.

Nasledujúci graf (Graf 4) porovnáva vývoj Gini koeficientu v prípade ekvivalizovaných disponibilných príjmov, to znamená po zdanení a po sociálnych transferoch. Slovensko má však najnižšiu mieru nerovnosti aj v hrubých príjmoch pred transfermi.

Graf 4

Zdroj: Eurostat, spracovanie autor

Slovensko má aj štrukturálne nízku mieru nerovnosti príjmov. Medzi krajinami OECD má najnižší podiel deviateho decilu a mediánového príjmu s hodnotou 1,7. Prvé nebolo Slovensko akurát v podiele 9. a 1. decilu, kde dosahuje hodnotu 3,1, tesne za lídrom z Dánska s 2,9. Také Nemecko dosiahlo 3,8.

Hoci má miera redistribúcie príjmov na Slovensku pomerne veľký vplyv, Slovensko má najnižšiu mieru nerovnosti príjmov v EÚ aj bez nich. Hodnota 37,2 je výrazne nižšia ako najbližších 42,5 Slovinska.

Výsledná hodnota miery nerovnosti príjmov 22,8, najnižšia v EÚ, je však dôsledkom pomerne rozsiahlych transferov. Mieru nerovnosti hrubých príjmov znižujú transfery o 44 %, porovnateľne ako v ČR, Nemecku, ale menej ako vo Švédsku, kde je to až 53 %. Je to dôsledkom najmä rozsiahleho priebežne financovaného štátneho dôchodkového systému. V postkomunistických krajinách sú dôchodcovia takmer kompletne príjmov závislí na štátnych dôchodkových dávkach, pričom rozptyl v hodnotách týchto dávok je veľmi malý, dôchodkový systém je rovnostársky¹⁸. Okrem miery nerovnosti príjmov je na Slovensku aj tretia najnižšia miera rizika chudoby v EÚ.

Do širšieho pohľadu ešte pridáme index dostupnosti základných zdravotníckych úkonov, ktorý vykazuje OECD. Slovensko patrí medzi krajiny s najnižšou nerovnosťou v prístupe k preventívnym službám a vyšetreniam¹⁹.

Tieto výsledky by mohli navádzať k záveru, že Slovensko dosiahlo závideniahodný úspech a vďaka rovnomernému rozloženiu príjmov benefituje z nadštandardného hospodárskeho rastu. V skutočnosti by sme mali skôr hovoriť o rovnosti príjmov na Slovensku. Ale je to skutočne tak? Mali by sa ostatné krajiny zaujímať o procesy, ktoré viedli k týmto štatistikám? Mali by replikovať verejné politiky, ktoré uplatňovali predchádzajúce vlády na Slovensku? Obraz Slovenska treba rozšíriť o ďalšie reálie ekonomickej vyspelosti.

Majetok

Postkomunistické Slovensko je už dnes považované za rozvinutú (developed) krajinu, ale viacerými charakteristikami zodpovedá skôr rozvíjajúcej sa (developing) krajine. Konvergencia mnohých ekonomických veličín stále zaostáva za vyspelým západom. Ekonomická produktivita meraná ukazovateľom HDP na odpracovanú hodinu, v prípade extrémne otvorenej ekonomiky akou je Slovensko, nedokáže popísať bohatstvo krajiny.

Rozsiahle zahraničné investície uložené v železe a betóne mnohých výrobných fabrík sa pomalšie premietajú do úspor zamestnancov, ako by exportmi ťahaný, prudko rastúci ukazovateľ HDP mohol naznačovať. Slovensku stále chýba dostatok domáceho kapitálu generovaného ziskom a dlhoročnými úsporami. Tvorba a kumulácia bohatstva si vyžaduje desaťročia trvajúcu stabilitu vlastníckych práv, efektívne nastavené inštitúcie, pravidlá a kvalitný ľudský kapitál. Ten spočíva v bohatých skúsenostiach s podnikateľskou činnosťou a nedá sa dobehnúť štúdiom zahraničných učebníc.

Slovensko takmer dokonale využilo možnosti globalizácie a voľného trhu v rámci EÚ. Komunistický režim na Slovensku umiestnil pomerne rozsiahly ťažký a strojársky priemysel, ktorý otvorením sa zahraničnej konkurencii skolaboval pre neefektívnosť. Prichádzajúci zahraničný kapitál využil relatívne lacnú kvalifikovanú pracovnú silu a zapojil krajinu do medzinárodných výrobných sietí. Hoci predchádzajúca kríza v rokoch 2008 - 2009 spôsobila v širšom regióne najvyššiu nezamestnanosť na úrovni 14 %, nasledujúca dekáda priniesla tak silnú tvorbu pracovných miest, že zamestnávateľia si museli pomáhať dovozom pracovnej sily. Relatívna „nedozretosť“ pracovného trhu a vysoký podiel priemyselnej výroby s vysokým stupňom automatizácie však spôsobuje nízke rozdiely v mzdách zamestnancov. Príliš málo Slovákov sa „živí hlavou“, príliš málo Slovákov produkuje jedinečné know-how, ktoré by generovalo nadštandardné príjmy. Výsledkom je nízka miera nerovnosti príjmov, ale aj absentujúce bohatstvo zamestnancov.

Väčšina príjmov domácností pochádza zo zamestnaneckých príjmov. Príjmy z podnikania predstavujú necelých 10 %, peňažné príjmy z majetku či iných zdrojov dosahujú 4 %. Bohatstvo obyvateľov Slovenska je viazané v nehnuteľnostiach, ktoré boli sprivatizované po páde režimu. Viac ako 90 % nehnuteľností je v súkromnom vlastníctve. Tieto sú v zásade obývané ich majiteľmi, s postupne rastúcim podielom ich financovania na dlh (aktuálne cca 30 %). To, čo Slovákom chýba, je finančný majetok.

Čisté finančné aktíva dosiahli v roku 2018 podľa štúdie finančnej skupiny Allianz 6 225 eur na obyvateľa²⁰. Pre ilustráciu, tento majetok by vystačil len na 14 mesiacov priemerného dôchodku. Majetkovo chudobnejšie je v EÚ už len Rumunsko, obe krajiny tak patria do skupiny krajín s nízkym majetkom. Pre porovnanie, majetok na obyvateľa Českej republiky dosahuje 16 214 eur.²¹

Síce chýba majetok, ale na druhej strane je rovnomerne rozdelený. Súčasťou spomínanej štúdie je aj Allianz wealth equity index²², ktorý porovnáva nielen štruktúru, ale aj nedávne zmeny bohatstva v rámci krajiny. Aj v tomto rebríčku 53 krajín je bohatstvo medzi Slovákami rozdelené najrovnomernejšie.

Slováci sú síce chudobní, ale rovnomerne.

Nízka úroveň finančných aktív znamená nedostatok finančných rezerv. To sa premieta do neschopnosti čeliť výpadkom príjmov alebo zabezpečiť si niektoré dnes už štandardné životné potreby. Eurostat vykazuje tzv. materiálnu depriváciu²³, ktorá vzniká vtedy, ak si jednotlivec nemôže dovoliť tri z deviatich výdavkových titulov: úhrada nájomného a energií, úhrada za vykurovanie bytu, nepredvídané výdavky, pravidelná spotreba proteínov, dovolenka, vlastníctvo televízora, práčky, auta a telefónu. Závažná materiálna deprivácia vzniká, keď si jednotlivec nemôže dovoliť 4 položky zo zoznamu.

Hoci má Slovensko rekordne nízku mieru nerovnosti príjmov, podiel materiálnej deprivovanej časti obyvateľstva 7 % bol v roku 2018 nad priemerom EÚ s hodnotou 6 %.

Vo Švédsku sú takto klasifikované len 2 % populácie²⁴.

Samozrejme, miera chudoby je najvyššia v prvom príjmovom kvintile, kde do kategórie deprivovaných patrí každý tretí Slováč. V susednom Česku je to každý piaty obyvateľ, vo Švédsku každý šiesty obyvateľ spadajúci príjmov do prvého kvintilu. Pozitívom je, že tento podiel vytrvalo klesá, ešte v roku 2014 to bol takmer každý druhý Slováč.

Aj v tomto prípade, ako v mnohých iných ekonomických javoch, hrajú veľkú rolu regionálne rozdiely. Aj malé Slovensko je krajinou dvoch svetov, kde západ krajiny má polovičnú mieru materiálnej deprivácie.

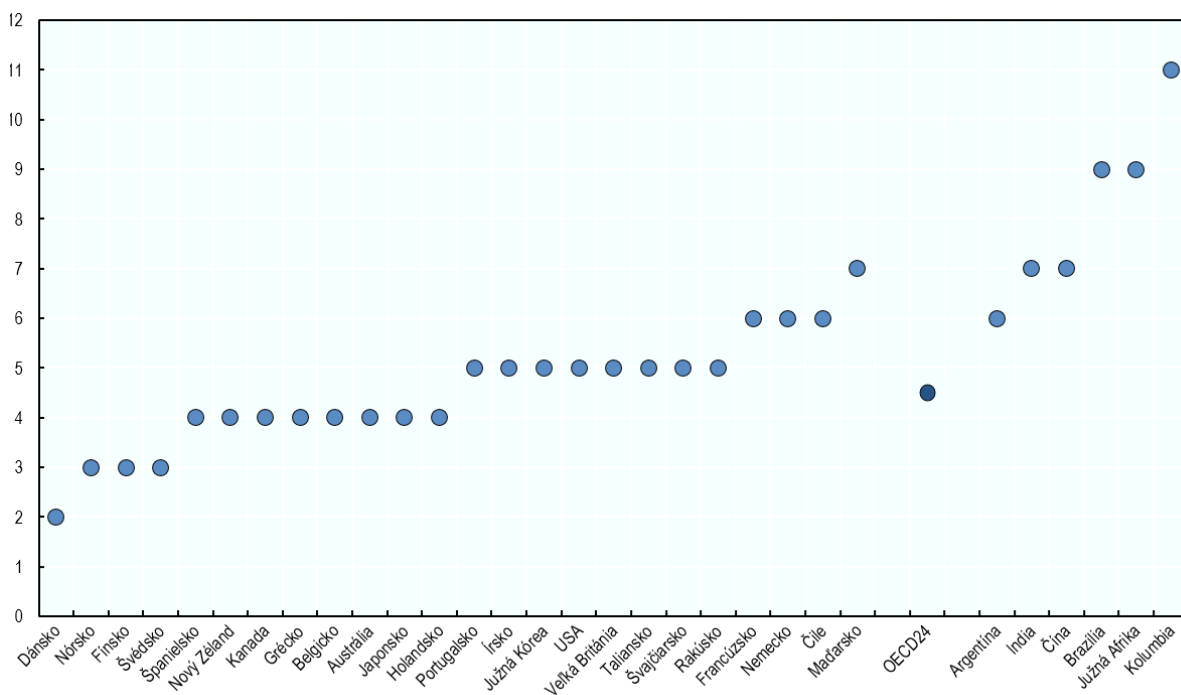
Sociálna mobilita

Miera nerovnosti príjmov je štatisticky vykazovaný ukazovateľ, ktorý má sám o sebe limitovanú vypovedaciu schopnosť. Haiti má podľa Svetovej banky výrazne nižšiu mieru nerovnosti (30,6) ako USA (41,7), ale Haitčania majú záujem o občianstvo USA, nie naopak. Krajinu z pohľadu imigrácie nerobí atraktívnou miera nerovnosti príjmov, ale životný štandard a šanca na jeho zlepšenie. Krajina, v ktorej sa len veľmi ťažko prepracováva do strednej triedy, prípadne vyššie, prestáva byť atraktívnou. **Práve dynamika pohybu, sociálna mobilita, medzi príjmovými vrstvami a generáciami je dôležitejší ukazovateľ ako samotná nerovnosť príjmov.**

Kým zisťovanie miery nerovnosti príjmov je pomerne jednoduché štatistické cvičenie, identifikácia medzigeneračnej mobility je podstatne zložitejší problém. Vyžaduje sledovanie rodinných príjmov v horizonte viac ako 25 rokov, čo je dosť dlhá doba na to, aby sa popri príjmoch zmenil životný štandard, podmienky pracovného trhu, štruktúra rodiny, význam vzdelania a podobne.

V OECD sa pokúsili simulovať medzigeneračnú mobilitu na základe dostupných údajov o zmene príjmov synov a ich otcov a aktuálnych príjmov domácností. Modelovali situáciu, ktorej cieľom bolo zistiť, koľko generácií by trvalo, kým by syn z rodiny v spodných 10 % príjmovej distribúcie dosiahol priemernú mzdu. Priemer skúmaných krajín dosahuje 4,5 generácie. Škandinávia má vysokú mieru mobility, kde na to stačia 2 - 3 generácie, na opačnom konci sú krajiny s vysokou mierou nerovnosti príjmov ako Kolumbia, Južná Afrika či Brazília.

Graf 5

Zdroj: OECD²⁵

Tieto dáta, spárované s mierou nerovnosti príjmov v krajine, publikoval Miles Corak a neskôr dostala vzniknutá krivka pomenovanie Great Gatsby curve. Očividne, vyspelé krajiny s veľmi nízkou mierou nerovnosti majú vyššiu mieru mobility, kým krajiny s nadmernou nerovnosťou majú nižšiu mieru mobility. Tento jednoduchý vzťah ale naráža na krajiny „v strede“. V Švajčiarsku aj v USA je podobná mobilita, ale dlhodobo výrazne rozdielna miera nerovnosti príjmov (30 vs. 40) a naopak, hoci Francúzsko má výrazne nižšiu mobilitu ako Austrália, obe krajiny majú podobnú mieru nerovnosti. Krajiny, ktoré sa nenachádzajú na jednom alebo druhom konci tohto rozdelenia, majú vlastné príbehy a vyžadujú osobitné politiky a riešenia.

Sám Corak upozorňuje, že táto krivka nepredstavuje kauzálny vzťah. V neskorších prácach upravil svoje výsledky²⁶, pričom už rozlišuje nielen mobilitu ako takú, ale aj to, ktorým smerom sa jednotlivci pohybujú. Ukázalo sa napríklad, že v mobilite smerom nahor nie je veľký rozdiel medzi Švédskom a USA. Samotný koncept Great Gatsby curve bol viackrát kritizovaný²⁷. Nielen kvôli kvalite vstupných dát, porovnávaniu ťažko porovnateľných krajín (USA vs. Švédsko), ale aj kvôli prílišnému dôrazu na mieru nerovnosti príjmov, ktorá v prípade USA odvádza pozornosť od skutočných problémov nízkopríjmových skupín smerom k najbohatšiemu 1 %.

Analýza slovenských dát je v tomto smere komplikovaná. Na jednej strane je to dedičstvo predchádzajúceho režimu, ktorý hrubým spôsobom zasahoval do životných kariér väčšiny obyvateľov. Ďalej sú to časté premeny sociálneho systému za posledných 20 rokov, ktoré komplikujú hľadanie medzigeneračných príjmových vzťahov.²⁸ Nedávno zverejnená analýza Inštitútu finančnej politiky posudzovala vývoj príjmov otcov, ktorí mali v roku 2005 40 - 50 rokov a ich synov, ktorí mali v roku 2015 20 - 30 rokov. Príjmy sa hodnotili počas trojročného obdobia. Výsledkom štúdie je veľavravné konštatovanie **„Na Slovensku majú mladí ľudia šancu zbohatnúť bez ohľadu na postavenie ich rodičov.“**²⁹

Generačná elasticita príjmov, zisťovaná podľa metodiky, ktorú pre vyspelé krajiny použil Miles Corak³⁰, je na Slovensku na porovnateľnej úrovni ako v škandinávskych štátoch. Avšak tak ako v iných krajinách, toto neplatí pre komunity žijúce na okraji spoločnosti. V prípade Slovenska sú to hlavne rómske komunity a niektoré regióny stredného a východného Slovenska. Nízka mobilita sa týka najmä detí, ktorých rodičia majú základné alebo žiadne vzdelanie. Na trhu práce, kde prudko rastúca minimálna mzda vytláča z trhu pozície s nízkou pridanou hodnotou, nevzniká pre nich dostatok pracovných miest a rastie tak miera nezamestnanosti. Ak k tomu pridáme zlyhávajúce verejné hromadné vzdelávanie, nízku ochotu obyvateľstva cestovať za prácou v kombinácii so stereotypmi majoritného obyvateľstva, ocitajú sa tieto komunity na okraji spoločnosti. **Z tohto okraja sa nemajú ako dostať bližšie k stredu spoločnosti. Rekordne nízka miera nerovnosti príjmov im v tomto nedokáže pomôcť.** To poukazuje na potrebu nesústrediť sa na mieru nerovnosti príjmov, ale odstraňovať prekážky, ktoré brzdia sociálnu mobilitu.

Meriame nerovnosť príjmov presne?

Štatistickí sa snažia určiť nerovnosť príjmov pre celú populáciu. Pochopiteľne, popísať nerovnosť príjmov pre zamestnancov, o príjmoch ktorých máme kompletne údaje, by bolo omnoho jednoduchšie. Problém však nastáva pri tých obyvateľoch krajiny, ktorí majú nepravidelné príjmy, príjmy z podnikania, alebo príjmy zo šedej či nelegálnej časti ekonomiky. Tu administratívne dáta chýbajú, preto štatistickí volia cestu prieskumov.

Prieskum medzi obyvateľmi, zvlášť v tak citlivej otázke, ako sú príjmy domácností, pochopiteľne naráža na mnoho obmedzení. Ako uvádza François Bourguignon, problém kvality dát doteraz nebol dostatočne vyriešený³¹. Odhaduje sa napríklad, že štatistika podhodnocuje mieru nerovnosti v Spojenom kráľovstve o 1 - 2 %.

Ľudia z vyšších príjmových kategórií majú viacero dôvodov nezúčastňovať sa týchto prieskumov, na čo v prípade Slovenska upozornil Tomáš Hellebrandt³². Na jednej strane to môžu považovať za plytvanie vzácnym časom, na druhej strane môžu z dôvodu opatrnosti, alebo snahy o zatajenie nelegálnych príjmov, nepriznať časť svojich príjmov. Nepriznávanie príjmov môže hrať rolu aj v prípade nízkopríjmových domácností, ale predpokladaný efekt na výslednú nerovnosť príjmov je skôr menší. Avšak chýbajúce dáta decilu s najvyššími príjmami môžu mať významný vplyv na výsledok.

Tento problém sa ešte zväčší, ak sa štandardizovaným prieskumom EU-SILC snaží informácie o príjmoch a výdavkoch získať Eurostat vo všetkých členských krajinách EÚ. Už preklad otázky môže ovplyvniť výsledky. Výsledky komplikujú aj kultúrne fenomény. Inak budú v prieskume vypovedať Nóri, keďže ich daňová

správa sprístupňuje databázu zaplatených daní fyzických osôb a inak krajiny, kde je ešte stále štandardom bratská výpomoc a rodinkárstvo.

Slovensko patrí do druhej skupiny. Ako príklad môžeme uviesť výber DPH, kde Slovensko patrí medzi najneúspešnejšie krajiny. Finančnej správe uniká viac ako 20 % z možného výberu, čo predstavuje dvojnásobok európskeho priemeru. Alebo sektor stavebníctva či reštauračných služieb, kde je častým štandardom vyplácanie časti mzdy na ruku.

Aj Štatistický úrad má problémy s určovaním pôvodu príjmov, o čom svedčí nedávna výrazná revízia HDP určeného príjmovou metódou. Výsledkom revízie bol radikálny pokles tzv. zmiešaného príjmu (mixed income), kam spadajú príjmy domácností zo živnosti či naturálne príjmy. Pre rok 2016 došlo k poklesu z pôvodných 15 mld. eur (18,5 % HDP) na 10 mld. eur (12,3 %).

Hellebrandt sa pokúsil o alternatívny prepočet Gini koeficientu. Navýšil príjmy živnostníkov tak, aby zodpovedali ich spotrebe a rozšíril početnosť vysokopríjmových domácností. Na základe týchto odhadov dospel k záveru, že miera nerovnosti za rok 2013 nebola 27 ale 42.

Hoci ide len o indikatívny prepočet, dá sa predpokladať, že miera nerovnosti je v skutočnosti na Slovensku vyššia, ako ukazujú prieskumy. Problém však spočíva v tom, že nevieme o koľko. Od roku 2013 sa situácia na Slovensku zmenila. Ilustrovať to môžeme na pomere administratívne známych príjmov domácností a celkovej spotreby domácností. Hrubé mzdy vrátane prijatých štátnych dávok v roku 2018 dosiahli 102 % celkovej spotreby (priemer EÚ je 108 %), kým ešte v roku 2013 to bolo 91 %. Vyššie pokrytie spotreby legálnymi príjmami by malo znižovať motiváciu nepriznávať príjmy v prieskumoch.

Kým nebudeme mať spoľahlivé údaje o tom, do akej miery Slováci nepriznávajú svoje príjmy, budeme naďalej odkázaní na využívanie oficiálne zverejnených údajov. Aj tento štatisticko-metodologický problém však poukazuje na skutočnosť, že pozornosť by sa nemala venovať ukazovateľom nerovnosti, ale predovšetkým odstraňovaniu príčin chudoby a nedostatku pracovných miest.

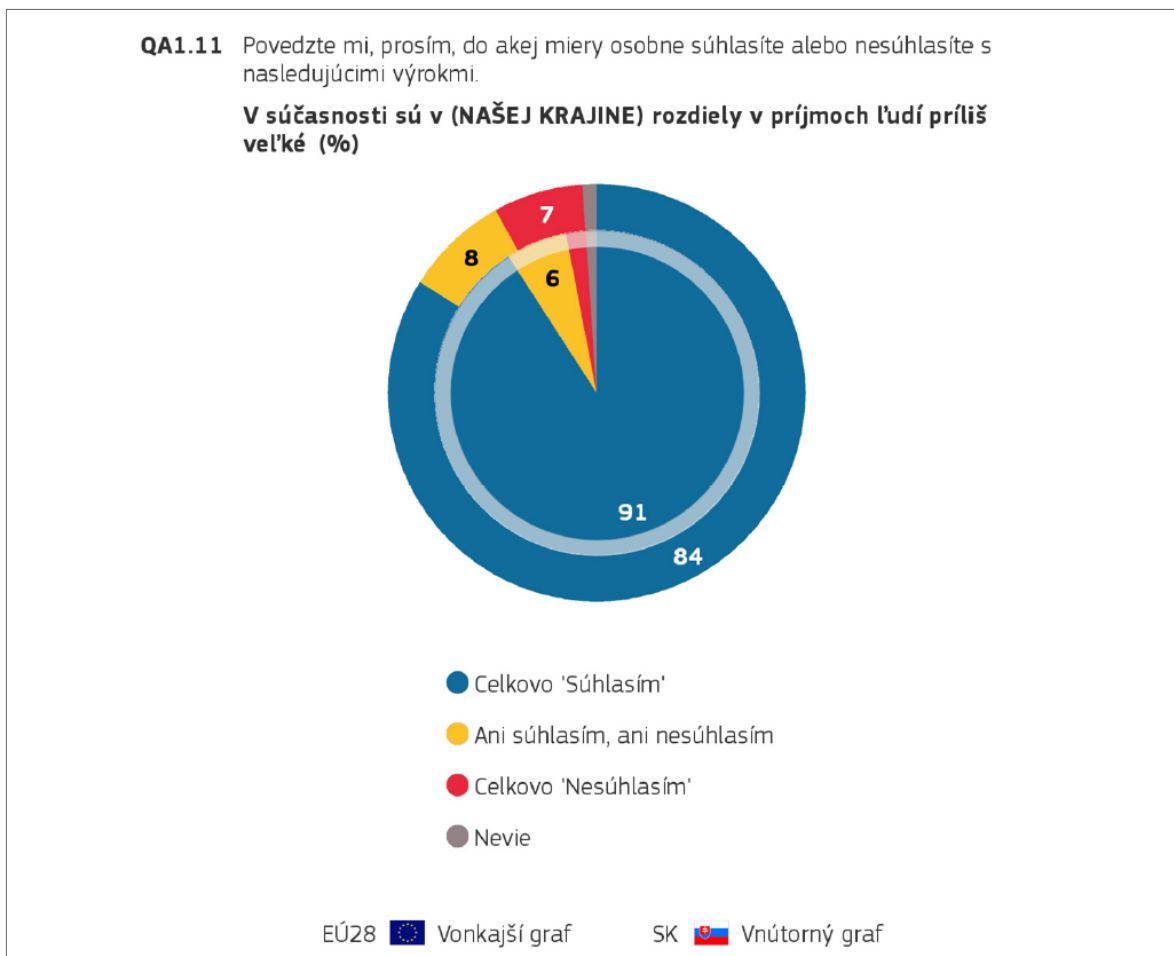
Vnímanie nerovnosti príjmov verejnosťou

Realita súkromného vlastníctva a trhového hospodárstva však, pochopiteľne, pre mnohých neznamovala zlepšenie ich životnej situácie. Obdobie náročnej postkomunistickej transformácie s dlhodobou vysokou mierou nezamestnanosti nevyhnutne schladilo nadšenie z nového usporiadania. A tak sa pomerne úspešne zakorenila predstava o komunizme, ktorú dnes zdieľajú dve tretiny obyvateľstva: *„Socializmus bol sociálne spravodlivejší systém ako je ten dnešný, pretože neexistovali veľké príjmové a majetkové rozdiely medzi ľuďmi, ako je tomu dnes.“*⁹³

Prieskumy medzi obyvateľstvom na tému nerovnosti „trpia“ viacerými nedostatkami. Bežný obyvateľ totižto nehodnotí príjmovú nerovnosť v krajine, na to obyčajne nemá dostatok informácií. Väčšinou nevie, v ktorej časti príjmového rebríka sa nachádza, nie je zvyknutý uvažovať agregátne. **Len zanedbateľná časť populácie vie, že Gini koeficient Slovenska sa v rokoch 2010 až 2018 znížil o pätinu. Navyše je najnižší v EÚ, no na vnímaní obyvateľstva sa to nijako neprejavilo.**

Človek v takýchto prieskumoch obyčajne hodnotí seba a svoj príjmový status. Stačí, že pozná jedného človeka (vlastník firmy, mediálna hviezda), ktorý má výrazne vyššie príjmy ako on a bude nevyhnutne pociťovať nerovnosť príjmov. A tak nielen reminiscencia na predchádzajúci režim stojí za vysokým podielom, až 91 % ľudí, ktorí považujú rozdiely v príjmoch za príliš veľké. Koniec koncov, celoeurópsky priemer „nespokojných“ je len o niečo nižší, dosahuje 84 %.

Graf 6

Zdroj: Eurobarometer, EK³⁴

Neznalosť skutočnej miery nerovnosti je plošná, netýka sa len Slovenska. Gimpelson a Treisman vo svojej štúdii poukazujú na to, že vnímanie nerovnosti príjmov silno koreluje s politickými predstavami o potrebe prerozdelenia a konflikte bohatých a chudobných³⁵.

Jednou z príčin „iracionálneho“ hodnotenia nerovnosti príjmov je aj nastavenie ľudskej mysle. Nina Weber v štúdii o vnímaní nerovnosti skúmala na vzorke obyvateľov 27 krajín EÚ tzv. self-serving bias³⁶. Ten v skratke znamená, že ľudia majú tendenciu nadmerne pripisovať úspech vlastnému úsiliu, ale neúspechy pripisujú externým faktorom. Platí to aj pri sociálnej mobilitě. Ľudia, ktorí postúpili v spoločenskom rebríčku, to považujú za výsledok ich tvrdej práce. Ich úspech sa tak nepremietal do ich vnímania všeobecnej príjmovej nerovnosti a sociálnej mobility, to sa odvíja od ich politického presvedčenia. Naopak, ľudia, ktorí stagnujú alebo klesli v rebríčku, premietajú túto negatívnu skúsenosť do ich vnímania nerovnosti, neúspech pripisujú spoločensky nízkej sociálnej mobilitě. Autorka štúdie konštatuje: „Čím viac ľudia zlepšujú svoje ekonomické postavenie oproti svojim rodičom, a teda zažívajú pozitívnu sociálnu mobilitu, tým vlastná skúsenosť jednotlivca stráca na váhe, a naopak, politické presvedčenie získava na sile pri vyhodnocovaní ekonomických príležitostí v spoločnosti.“

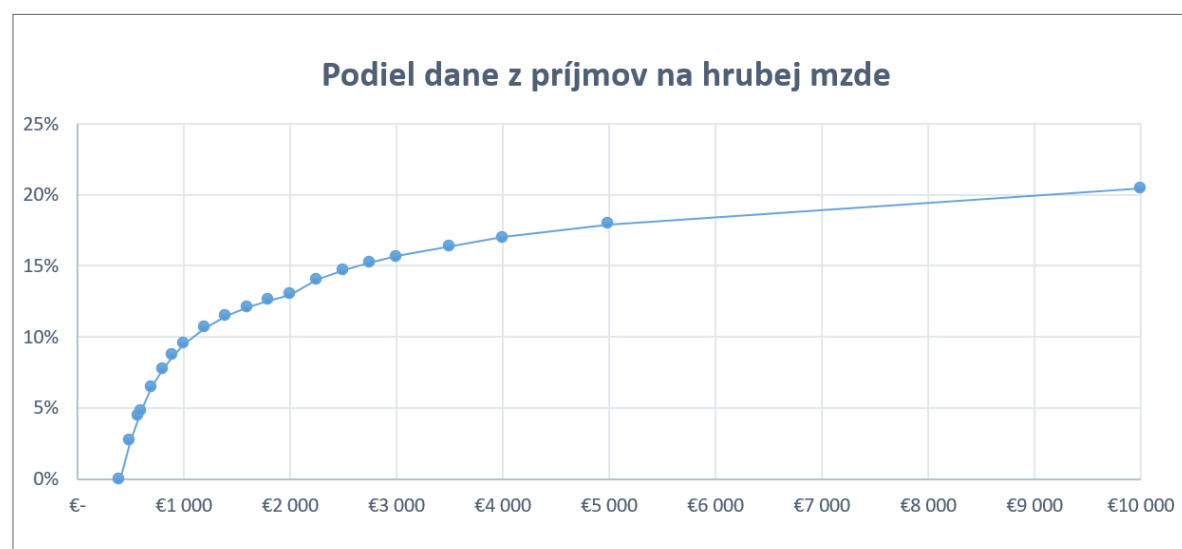
Jedná sa o ďalšie z radu mnohých pozorovaní. Objektívna realita prezentovaná faktami má relatívne malý vplyv na politické presvedčenie jednotlivca. Podobne ako znižovanie absolútnej chudoby, pokles novorodeneckej úmrtnosti, predlžovanie doby dožitia, či znižovanie miery znečistenia prostredia nemajú vplyv na vnímanie ľudí v otázke „zlepšovania kvality života“, ani zvyšovanie sociálnej mobility či znižovanie ekonomickej nerovnosti nebude mať vplyv na ich hodnotenie šancí na zlepšenie spoločenského postavenia.

V prieskumoch verejnej mienky však len málokedy zaznie súčasne otázka, ako by malo vyzerieť rozdelenie príjmov v spoločnosti. Na tento fenomén upozorňujú autori štúdie s názvom Prečo ľudia preferujú nerovné spoločnosti³⁷. Nielen v prieskumoch, ale aj v laboratórnych podmienkach bolo preukázané, že ľudia preferujú spoločnosti, v ktorých sa intenzita výkonu odmeňuje. Usilovnejší pracovníci, lepší futbalisti, populárnejší umelci si zaslúžia vyššiu odmenu. V prieskume verejnej mienky zameranom na ideálnu distribúciu príjmov respondenti uviedli, že viac ako tretina príjmov či bohatstva by mala skončiť v rukách najvyššieho kvintilu (20 % populácie), pričom spodný kvintil si „zaslúžil“ len 10 %. Autori tak vo svojej štúdii, opierajúc sa o závery mnohých štúdií z viacerých vedných odborov, konštatujú, že **ľudia nevyhľadávajú rovnostársku spoločnosť, ale ekonomickú spravodlivosť**. Spoločnosť, ktorá odmeňuje usilovnosť a jedinečnosť. V ich ponímaní by v centre skúmania nemali byť Gini koeficienty ale skúmanie bariér, ktoré bránia sociálnej mobilite.

Ako progresivita zdanenia znižuje mieru nerovnosti na Slovensku

Základnou verejnou politikou, ktorá znižuje mieru nerovnosti príjmov, je progresívne zdanenie. Na Slovensku pôvodne platila rovnaká sadzba dane z príjmov fyzických osôb vo výške 19 %, tá bola v roku 2012 rozšírená o sadzbu 25 %. Progresivitu zdanenia navyše zvyšuje úprava nezdaniteľnej časti dane z príjmov, ktorá postupne klesá, a vysokopríjmoví zamestnanci si ju nemôžu uplatniť vôbec. Výsledkom je pomerne prudký nárast sadzby efektívnej dane, ktorá pri minimálnej mzde 580 eur dosahuje 4,4 %, pri priemernej mzde 1 000 eur 9,5 % a pri manažérskej mzde 3 500 eur 16,4 %. **Posledné percento zamestnancov s najvyššími príjmami čelí dvojnásobne vyššej efektívnej sadzbe ako zamestnanci s priemernou mzdou, a to 20 %.**

Graf 7

Zdroj: Prepočty autora, stav v roku 2020

Progresivita v odvodoch zo mzdy

Daň z príjmov zo mzdy na Slovensku nepredstavuje najväčšiu položku v zdanení zamestnanca. Tou sú sociálne a zdravotné odvody. Tie sú určené pevnou sadzbou, takže táto forma zdanenia neobsahuje priamu progresivitu. V prípade sociálnych odvodov, ktoré sú podkladom pre výplatu sociálnych dávok, existuje strop pre ich platbu. Na prvý pohľad by to mohlo vyvolávať dojem, že stropy znižujú progresivitu zdanenia, ale efektívne to tak nie. Tento strop je totiž nastavený tak vysoko, na sedemnásobok priemernej mzdy, že od platenia odvodov oslobodí len 0,45 % zamestnancov z celkovej mzdovej distribúcie³⁸.

Po druhé, sociálne poistenie je zásluhové. To znamená, že od výšky vymeriavacieho základu sa odvíja aj výška dávky (môžeme tak hovoriť o predplatnom). **Avšak kým do starobného dôchodku zamestnanca so mzdou do 1,25-násobku priemernej mzdy sa preniesie 100 % výška jeho vymeriavacieho základu, zamestnancovi s príjmom 7-násobku priemernej mzdy len 35 % základu.** Vo výsledku sú tak aj sociálne odvody silno progresívne. Ľudia s vysokými príjmami prispievajú násobne viac ako zamestnanci s priemernou mzdou.

Samostatnou kapitolou je platenie odvodov do systému zdravotného poistenia, ktoré nepoznajú strop a platia sa z celého príjmu. Na Slovensku majú všetci poistenci rovnaký nárok na zdravotnú starostlivosť, bez ohľadu na to, koľko do systému zaplatia. Výsledkom je, že i napriek rovnakej sadzbe existuje výrazná nerovnosť v absolútne zaplatených odvodoch.

- 1 % zamestnancov s najvyššími príjmami zaplatí 8 % všetkých odvodov.
- 10 % zamestnancov s najvyššími príjmami zaplatí 30 % všetkých odvodov.
- 50 % zamestnancov s najnižšími príjmami naopak zaplatí 25 % všetkých odvodov.

Nevyhnutnosť nerovnosti

Oficiálne vykazovaná miera nerovnosti na Slovensku je veľmi nízka v dôsledku viacerých vplyvov: vyvlastnenie majiteľov kapitálu a umelo udržiavaná rovnosť predchádzajúcim režimom, vysoká miera zamestnanosti v priemysle, absentujúce úspory obyvateľstva či nedávny prudký pokles miery nezamestnanosti. Bude tento stav pretrvávať, alebo sa časom bude meniť?

V ekonomickej literatúre nájdeme popísaných viacero ciest, ktorými prirodzene dochádza k zvyšovaniu miery nerovnosti a znižuje význam historického porovnávania. Viaceré z týchto efektov budú pôsobiť aj na Slovensku.

Štruktúra domácností

V krajinách OECD vzrástol počet domácností s jediným dospelým v aktívnom veku z 15 % v roku 1980 na 20 % v novom tisícročí. Je preukázané, že domácnosti s dvomi dospelými generujú vyššie príjmy či bohatstvo. Výchova dieťaťa jedným rodičom je z mnohých dôvodov náročnejšia, deti s jedným rodičom majú ťažšie podmienky na využívanie príležitostí na postup v rebríčku príjmovej distribúcie.

Počet slobodných žien vo veku 35 - 39 vzrástol v krajinách OECD zo 7,5 % v roku 1988 na 31 % v roku 2019. Kým v Európe 15 % matiek vychováva deti osamelo, na Slovensku je to najmenej v EÚ, zatiaľ len 8 %³⁹. Hoci výrazne nižšia miera sobášnosti ako pred tridsiatimi rokmi automaticky neznamená výchovu jedným rodičom, pravdepodobnosť tohto javu to výrazne zvyšuje. Pokračujúce zmeny v štruktúre domácností a rastúci podiel matiek samoživiteliek môže prispievať k zvyšovaniu nerovnosti príjmov aj na Slovensku.

Assortative mating (nenáhodný výber partnera)

Podľa OECD je výber partnera na základe vzdelania či príjmovej skupiny zodpovedný za 22 % zmien v Gini koeficiente krajín OECD. Zjednodušene môžeme povedať, že doktori si dnes viac berú za ženy doktorky ako zdravotné sestry, v porovnaní so situáciou pred 20 - 30 rokmi⁴⁰. 40 % manželov má dnes podobný príjem, pred 20 rokmi to bolo len 33 %.

S rastúcou mierou podielu vysokoškolákov v populácii a postupným zvyšovaním odmien špecialistov bude aj tento efekt výberu partnera na Slovensku zvyšovať podiel domácností s nadpriemernými príjmami, a tým aj príjmovú nerovnosť. **Podiel sobášov vysokoškolsky vzdelaných snúbencov predstavoval v roku 1996 5,4 %, v roku 2018 už 22,1 %.**⁴¹ Je ťažké si predstaviť verejnú politiku, ktorá by mohla obmedzovať vplyv tohto efektu bez zásadného obmedzovania osobnej slobody.

Zmeny na trhu práce

Vo všetkých krajinách OECD došlo za posledných 50 rokov k poklesu počtu odpracovaných hodín na pracovníka. Je však preukázané, že vo vyspelých krajinách tento pokles nie je plošný. Pracujúci s vyšším vzdelaním, najmä v USA, pracujú viac hodín, pokles zaznamenali najmä pracovníci s nižším vzdelaním. Menej odpracovaných hodín a nižšia produktivita práce sa nevyhnutne premieta do rastúcej nerovnosti príjmov.

K tejto strate odpracovaných hodín prispieva okrem skracovania pracovnej doby aj pokles miery zamestnanosti mužov - obyčajne ekonomických hláv rodiny. Tento trend je dlhodobý, za posledných 30 rokov došlo k poklesu takmer vo všetkých krajinách OECD.

Slovensko je v tomto prípade iný príbeh. Podľa údajov Štatistického úradu⁴² viac platených hodín odpracujú ľudia s nižšími stupňami vzdelania, ako pracujúci s vysokoškolským vzdelaním. Rozdiel je nízky, len 2 - 4 hodiny mesačne. Tiež kvôli vysokej miere nezamestnanosti pred tridsiatimi rokmi podiel

zamestnanosti mužov rastie, hoci je stále pod priemerom OECD. Na Slovensku rovnako rastie miera zamestnanosti žien a len minimum pracovníkov je zamestnaných na polovičný úväzok. Aj tieto faktory vplývajú na relatívne nízku mieru nerovnosti. Ak dôjde k postupnému poklesu miery zamestnanosti v priemysle, ktorý dnes vďaka kapitálovým investíciám a automatizácii vypláca na Slovensku relatívne vysoké, ale rovnomerné mzdy, môžeme očakávať nárast nerovnosti príjmov. V sektore kvalifikovaných služieb je vyššia odmena za individuálny prínos, vyššia odmena za talent či dosiahnuté vzdelanie.

Ekonom Ed Leamer v tejto súvislosti používa výstižné porovnanie⁴³ – vysokozdvížny vozík vs. mikrofón. Na nerovnosť príjmov majú tieto zariadenia protichodný vplyv. Kým vysokozdvížny vozík eliminoval rozdiel vo vrodenných dispozíciách, a spravil pracovníkov „rovnejšími“, mikrofón spôsobil presný opak. Možnosť záznamu skladby či jej prenos na diaľku urobil z najlepších hudobníkov víťazov, a väčšina lokálnych hudobníkov prišla o príjmy. Mikrofón skoncentroval príjmy v rukách vybraných umelcov, vysokozdvížny vozík odstránil rozdiely. Technologické zmeny môžu mať rozdielny vplyv na nerovnosť príjmov. Avšak inovácie, ktoré dokážu nahradiť veľké množstvo zamestnancov (automatizácia), budú prirodzene príjmovú nerovnosť zvyšovať.

Moderné bohatstvo pochádza z mozgov, nie z ohnutých chrbtov. Bohatí ľudia dnes nie sú tak výrazne bohatí preto, že namiesto 8 hodín pracovali 10, ale preto, že 10 hodín denne pracovali na jedinečnej, kreatívnej myšlienke.

Štatistiky nerovnosti príjmov ovplyvňujú aj ďalšie faktory. Nárast nefinančných odmien za prácu, či vyššia miera imigrácie. Osobitným faktorom hrajúcim v prospech rastu nerovnosti je dopyt po odborníkoch, vysokej špecializácii. Týka sa to predovšetkým profesií lekárov, právnikov, špičkových manažérov či finančníkov, na Slovensku aj programátorov. Spoločnou vlastnosťou týchto povolání je skutočnosť, že zatiaľ im nekonkuruje automatizácia a umelá inteligencia. Ich platy sú tak vysoko nadpriemerné, ale nielen kvôli ich schopnostiam. Aj kvôli ich nedostatku. Špecificky v USA stojí proti vysokému dopytu po kvalitných špecialistoch nedostatočná ponuka, čo vysvetľuje takmer tretinu príjmovej nerovnosti najvyšších príjmových skupín⁴⁴. Samozrejme, nízka ponuka na týchto pozíciách často súvisí s bariérami vstupu do odvetvia, reguláciami a požiadavkami na jeho výkon, čo umelo zvyšuje vzácnosť a zároveň nerovnosť príjmov. S dospievajúcim trhom práce na Slovensku sa môžeme dočkať podobného vývoja. Veľký otáznik však už dnes visí nad strednou časťou príjmovej distribúcie. Aktuálne technologické trendy budú pravdepodobne oslabovať strednú triedu, lebo s automatizáciou účtovníctva, základných právnych služieb či odborného poradenstva budú títo ľudia čeliť novým pracovným výzvam.

Lepšie meranie produktivity práce a adekvátne vzdelanie

Pri hľadaní vysvetlenia rastu mzdovej nerovnosti ekonómovia používajú termín reziduálna nerovnosť miezd, ktorým popisujú dôvody, prečo majú ľudia s rovnakým pohlavím, vzdelaním, a skúsenosťami rozdielne mzdy. Reziduálna nerovnosť je popisovaná ako hlavný faktor mzdovej nerovnosti. V nedávno zverejnenej štúdii Rongsheng Tang⁴⁵ tvrdí, že v rámci daného povolania vzniká až 80 % reziduálnej nerovnosti miezd. Hlavné príčiny tohto javu sú častejšie využívané odmeňovanie výkonu (42 %) a adekvátne vzdelanie (26 %). Zamestnávateľia formou motivačných bonusov a prémieí dnes dokážu efektívnejšie rozlišovať pridanú hodnotu medzi zamestnancami v rámci toho istého povolania. Ďalej sa ukazuje, že nielen stupeň dosiahnutého vzdelania, ale vhodnosť vzdelania vo vzťahu k danému povolaniu rozhoduje o výške mzdy. Inak povedané, absolvent sociálnej práce bude mať pravdepodobne nižšiu mzdu v zamestnaní, ktoré síce vyžaduje vysokú školu, ale iný študijný odbor (napríklad pri práci programátora).

Tieto faktory sa pritom neprejavujú v rámci celého mzdového spektra rovnako. Väčšiu rolu hrajú medzi zamestnaniami vo vyšších hladinách, kde mzdový diferenciál môže byť vysoký (rozdiel v plate dvoch programátorov môže byť násobný, zatiaľ čo rozdiel v platoch predavačiek bude nižší).

Tangove vysvetlenie poukazuje na prirodzené faktory, ktoré odmeňujú snahu a primeranosť vzdelania. Z pohľadu ekonómie je to snaha o vyššiu produktivitu výrobného procesu, a reštriktívne obmedzovanie týchto faktorov by malo, pochopiteľne, negatívny dopad na efektivitu. Do hľadáča politikov by sa mal dostať najmä faktor adekvátnosti vzdelania, pretože ak verejné vysoké školstvo produkuje absolventov, ktorí svoje vzdelanie nevyužívajú, vznikajú dva problémy naraz. Plytvanie zdrojmi a nedostatok adekvátne vzdelaných zamestnancov.

Superstar firmy

Technologický pokrok patrí medzi najčastejšie spomínané príčiny rastu miery nerovnosti. Najmä v krajinách, kde sídlia veľké firmy pôsobiace na trhu moderných technológií a kde sídlia vlastníci týchto firiem. Označenie Superstar firms⁴⁶ sa používa na označenie firiem, ktoré väčšinou pôsobia na globálnom trhu a dosahujú nadpriemernú pridanú hodnotu vďaka využitiu technológií, čo im umožňuje na jednej strane znižovať podiel práce, na druhej strane koncentrovať tržby a vytvárať nadpriemerné zisky. Ich úspech je obvyčajne podmienený spotrebiteľským správaním, ktoré vďaka vyššej informovanosti (internet) umožňuje kupujúcim vybrať najvýhodnejší produkt. Výsledkom týchto procesov je vznik koncentrovaných odvetví s nízkym počtom hráčov, ktorí obsluhujú väčšinu trhu. Tento proces nie je pritom obmedzený len na technologické odvetvia, ale dochádza k nemu aj v ostatných sektoroch ekonomiky.

Na príklade Facebooku môžeme uviesť dopady hospodárenia tejto firmy na štruktúru HDP. FB má takmer 3 mld. užívateľov, pritom 2,4 mld. z nich použije jednu zo služieb firmy aspoň raz denne⁴⁷. Viac ako tretinu populácie sveta priamo obsluhuje necelých 50-tisíc zamestnancov. Na jedného zamestnanca tak pripadá jedno stredne veľké okresné mesto plné užívateľov. Každý obyvateľ tohto mesta generuje firme za štvrtrok tržby z predaja reklamy 8 dolárov. Na jedného zamestnanca tak pripadajú tržby 1 600 000 dolárov za rok. Mediánový plat vo FB dosahuje 250 000 dolárov, čo predstavuje vysoký nadpriemer v USA⁴⁸. Ak túto sumu prenásobíme počtom zamestnancov, dostaneme 12 mld. USD⁴⁹ (viac ako platy celej verejnej správy na Slovensku). To predstavuje 21 % hrubého zisku firmy, ktorý môžeme považovať za ekvivalent pridanej hodnoty v metodike HDP. Podiel miezd na HDP v USA aktuálne dosahuje omnoho viac, 60 %. Je zrejmé, že firmy ako FB významne prispievajú k tvorbe pridanej hodnoty, ale i napriek nadpriemerným mzdám štatisticky znižujú podiel miezd na HDP.

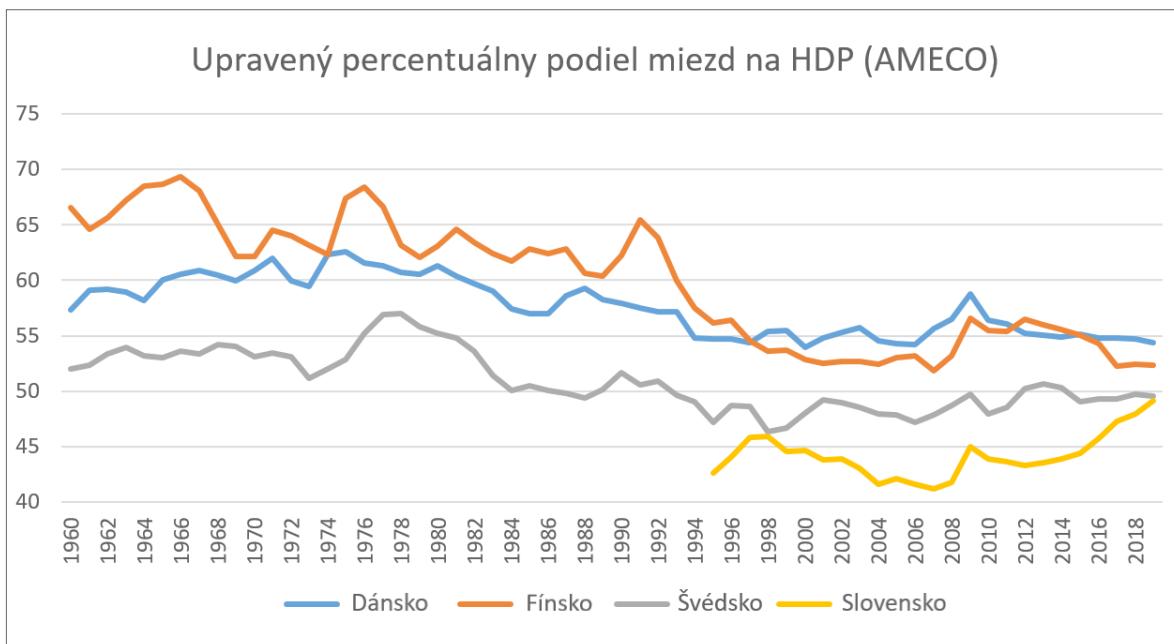
Tento istý efekt má firma ESET na slovenské HDP. Je to spôsobené ich prítomnosťou na trhu celého sveta, pričom elektronické služby je možné škálovať v podstate bez obmedzení. Zároveň platí, že v rámci reklamného biznisu FB preťahuje tržby od lokálnych firiem, ktoré mali veľmi pravdepodobne vyšší podiel mzdových nákladov. Tieto super úspešné firmy tak nielen znižujú podiel miezd na HDP, ale zvyšujú mieru mzdovej nerovnosti medzi zamestnancami vyplácaním nadpriemerných plátov. S ďalším rastom digitalizácie služieb bude tento trend pokračovať.

Ďalším dôvodom vysvetľujúcim rast nerovnosti medzi zamestnancami je skutočnosť, že firmy oproti minulosti výrazne viac oddeľujú svoje kľúčové činnosti od „servisných“. Upratovanie, reštauračné služby, ale často už aj marketing či human resources býva outsorcovaný. Výsledkom je veľký rozdiel v mzdách, odborná pracovná sila je výrazne viac platená ako dodávatelia služieb. Ilustrovať to môžeme na fakte, že hodinová mzda vo Facebooku je podstatne vyššia ako 15 USD za hodinu pre zamestnancov dodávateľských firiem, ktorí majú za úlohu kontrolovať obsah príspevkov.

Podiel miezd na HDP

V mnohých vyspelých krajinách došlo počas posledných 50 rokov k poklesu podielu miezd na HDP a súčasnému nárastu prevádzkového prebytku – časti HDP pripadajúcej „kapitálu“, teda firmám. V tejto súvislosti sa často objavuje názor, podľa ktorého sa „súboj s nerovnosťou príjmov“ nedá vyhrať bez opätovného zvýšenia podielu miezd.

Graf 8

Zdroj: databáza AMECO, Európska komisia, graf autor

Z grafu vidieť, že k poklesu došlo aj v škandinávskych krajinách a i napriek politike boja s nerovnosťou tam k žiadnemu obratu nedochádza. Naopak, Slovensko bez rozsiahlych politík tohto druhu, ale vďaka silnému hospodárskemu rastu za posledných 10 rokov, zaznamenalo výraznú zmenu trendu. Investície a voľný trh umožnili rast zamestnanosti, a tým aj rast mzdového balíka, ktorý sa priblížil k európskemu priemeru s hodnotou 56 % HDP.

Na podiel miezd prirodzene vplyva množstvo faktorov, predovšetkým kapitálová štruktúra, technologické zmeny či globalizácia. Absolútna výška tohto parametra však neznamená oriel nad nerovnosťou príjmov. V Írsku dosahuje len 33 %, pričom Gini koeficient tejto krajiny je na rovnakej úrovni ako v Nemecku či Francúzsku. Jednoduchá kauzalita medzi podielom miezd a nerovnosťou neexistuje.

Po prvé, nie celý prevádzkový prebytok je vyplatený v podobe dividend vlastníkom kapitálu - domácnostiam. Časť prevádzkového prebytku je uložená v aktívach, ktorých cena vzrástla, ale vyššia hodnota majetku sa nemala ako prejavíť v peňaženkách vlastníkov. Typickým príkladom je firma Amazon, ktorá nevypláca dividendy zo zisku, neustále investuje, pričom jej pridaná hodnota (podiel na vytvorenem HDP) neustále rastie.

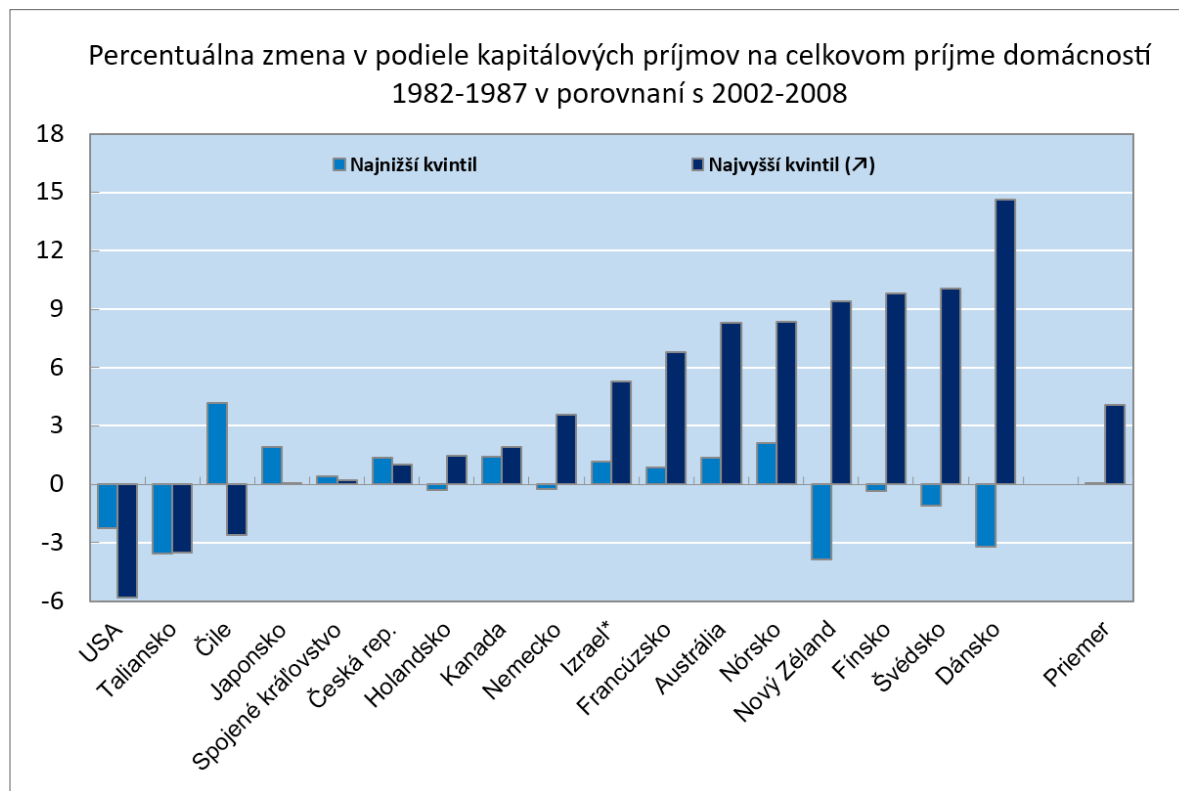
Po druhé, keď Francese a Mulas-Granados empiricky skúmali vzťah podielu miezd a nerovnosti disponibilných príjmov na vzorke 93 krajín, zistili nevýznamný vzťah týchto veličín⁵⁰. Na nerovnosť mal v období 1970 - 2013 väčší vplyv rozdielny vývoj miezd medzi pracujúcimi. Klesajúci podiel miezd je teda len čiastočným vysvetlením zmien v nerovnosti príjmov meranej trhovými príjmami. V nerovnosti príjmov meranej čistými príjmami bol vplyv ešte menší, keďže kapitálové príjmy sú tiež zaťažené daňami. Ukazuje sa, že jednoduché skratky v dynamickom prostredí ľudskej spoločnosti príliš nefungujú.

Kapitálové príjmy

Nezmenila sa len štruktúra rodín, ale aj štruktúra rodinných príjmov. Globalizácia a odstraňovanie prekážok pohybu finančného kapitálu umožnili domácnostiam podieľať sa na výnosoch kapitálových trhov. Branko Milanović v tejto súvislosti používa termín „homoplutia“, ktorou označuje vyššiu strednú triedu, ktorá už nie je závislá len na mzdovom príjme⁵¹. Jej majetkovú situáciu zlepšujú kapitálové príjmy.

Hoci podľa OECD predstavovali koncom prvej dekády tohto milénia len 7 %, vo vyšších príjmových kategóriách to dnes môže predstavovať aj polovicu⁵². Rozvoj kapitálového sporenia na dôchodok prispieva k tomuto trendu. Ako však tento faktor kompenzovať, keď spodné príjmové kvintily nemajú dostatok zdrojov na kapitálové investície?

Graf 9

Zdroj: OECD⁵³

Paradoxne, podpora kapitálového sporenia daňovým zvýhodňovaním podporuje zvyšovanie kapitálových príjmov najvyšších príjmových skupín. Výsledná nerovnosť v disponibilnom príjme môže teda v porovnaní s dolnými 50 % populácie rásť rýchlejšie, ako by naznačoval vývoj podielu miezd na HDP. Tento zdroj rastu nerovnosti príjmov bol popísaný už aj v Škandinávii⁵⁴.

Ešte väčší efekt na nerovnosť má manipulácia úrokových sadzieb centrálnymi bankami. Ľahký prístup k úverom či zachraňovanie finančných inštitúcií z verejných zdrojov sú cesty, ktorými politická reprezentácia prispieva k zvyšovaniu nerovnosti príjmov.

Odporúčania

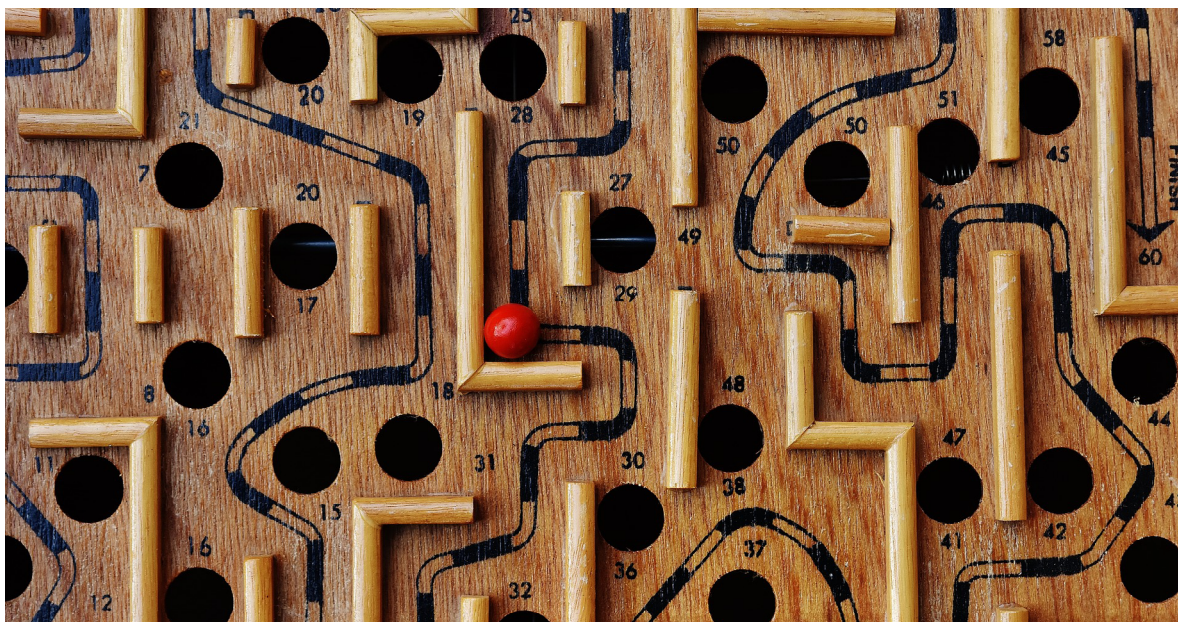
Slovensko má štatisticky najnižšiu mieru nerovnosti príjmov, ale v prieskume si 81 % Slovákov prialo, aby vláda prijala opatrenia na zníženie nerovnosti príjmov⁵⁵. To, že tieto odpovede sú predovšetkým signalizáciou politického názoru a nie reflexiou poznania reálneho stavu, sme popisovali v predchádzajúcich kapitolách. Otázkou však ostáva, že ak majú štáty zasahovať do nerovnosti príjmov, aké opatrenia by mali prijímať?

Ako upozorňuje François Bourguignon⁵⁶, problém všetkých opatrení je skutočnosť, že nie sú zadarmo. Zvyšovanie progresivity zdanenia má dopad na hospodársky rast, ktorý je kľúčový pre rast životnej úrovne naprieč populáciou. Zdaňovanie majetku má dopad na presuny kapitálu a ovplyvňuje investičné motivácie ľudí, ktorí disponujú finančným majetkom. Problém ekonomickej vedy spočíva v tom, že nedokáže presne vyhodnotiť nielen to, ktoré opatrenia skutočne prinesú zníženie miery nerovnosti, ale ani to, aké sú náklady týchto opatrení. Analýzy zostrojené na základe priemerovania rozdielných krajín nedokážu reflektovať legislatívne a kultúrne rozdiely jednotlivých krajín.

Aj keď sa pozrieme na odporúčania OECD na podporu sociálnej mobility⁵⁷, vidíme, že odporúčania obyčajne nemajú reformný charakter. Napríklad Nemecko by sa malo zamerať na nasledujúce ciele:

- viac investovať do celodennej školskej dochádzky, rozšíriť povinné poobedné vzdelávanie a posunúť na neskôr rozhodnutie žiakov medzi učilišťom a gymnáziom
- znížiť daňovo-odvodové zaťaženie nízkych a stredných príjmov, zvýšiť daňové úľavy pre druhého člena rodiny
- odstrániť výnimky v dani z dedičstva s cieľom znížiť koncentráciu bohatstva v domácnostiach

Na druhej strane, ak sa pozrieme na odporúčania OECD pre Dánsko zamerané na podporu pomalého ekonomického rastu, tak Dáni majú znižovať progresivitu zdanenia, znížiť daňové zaťaženie kapitálu, obmedziť zdaňovanie dedičstva – všetko zmeny, ktoré vedú k vyššej miere nerovnosti⁵⁸. Paradoxne, miera nerovnosti v Dánsku v posledných rokoch rástla.

Hľadanie jednoduchých návodov, ktoré znamenajú zmeny daňového systému či nárast miery redistribúcie je náročné. Vyššie dane by na Slovensku škandinávsku kultúru rešpektu k verejným politikám nevytvorili. V krajine, kde je minimálna nerovnosť a dobrá sociálna mobilita, by vláda nemala veci zhoršovať.

Vláda by sa na Slovensku mala zamerať na odstraňovanie prekážok sociálnej mobility, ktoré často sama spôsobuje.

1. Zamestnanosť je najdôležitejším nástrojom dosahovania nízkej miery nerovnosti príjmov. Ako ukázal pracovný trh „2015 - 2019“ na Slovensku, **na zvyšovanie príjmov nízkopríjmových skupín má najvyšší vplyv konkurencia zamestnávateľov.** Z toho vyplýva, že vláda by sa mala snažiť:

- **odstraňovať prekážky tvorby pracovných miest** – zvyšovať momentálne nízku flexibilitu na trhu práce⁵⁹, znížiť podiel minimálnej mzdy na priemernej mzde, ktorý je pre rok 2021 najvyšší v EÚ a vytvára tak dualitu na trhu práce⁶⁰. Viac priestoru venovať odstraňovaniu priamych bariér vstupu na trh práce ako podporovať tvorbu pracovných miest aktívnou politikou práce, ktorá nie je dostatočne efektívna⁶¹,
- zlepšiť vymožitelnosť práva – efektívne. Predvídateľné súdnictvo, krátke obchodné spory, dôraz na procedurálnu spravodlivosť (procedural justice)⁶²,
- zjednodušiť zakladanie firiem, minimalizovať byrokráciu vedenia firiem,
- minimalizovať povinné členstvo v komorách, povinné certifikácie a licencovanie,
- zabezpečiť dostupnosť úverov potrebných na začatie podnikania.

2. Zefektívňovať investície do ľudského kapitálu. Vytvoriť konkurenciu v obsahu vzdelávacieho systému, umožniť vstup nových spôsobov vzdelávania:

- podporovať programy skorého vzdelávania v zaostávajúcich regiónoch a rómskych komunitách,
- reformovať vysokoškolské vzdelávanie tak, aby sa znížil podiel pracujúcich, ktorí študovali iný odbor ako ten, v ktorom pracujú,
- zaviesť voucherový systém financovania vzdelávania.

3. Adresnosť redistribučných politík. Sústrediť sa na podporu chudobných a znížiť plošnú netestovanú podporu široko definovanej strednej triedy s cieľom zníženia daňového zaťaženia:

- zabezpečiť prostredie, ktoré umožňuje chudobným investovať do vlastnej budúcnosti,
- zabezpečiť prístup nízkopríjmových skupín k adekvátnym zdravotným službám,
- zjednodušiť proces pridelenia stavebného povolenia a územného plánovania s cieľom zjednodušiť výstavbu dostupného bývania.

4. Aktívne brániť vzniku neoprávnenej renty (unfair rent). Výhodou trhového mechanizmu je, že odmeňuje úspešnejších, a tým zabezpečuje spravodlivú alokáciu bohatstva. Nevýhodou verejne spravovaného trhového mechanizmu je, že motivuje vlastníkov kapitálu vyhľadávať rentu, získavať nezaslúžené výhody. Preto je potrebné:

- dbať na transparentnosť vzniku regulácií, schvaľovať regulácie na dobu určitú,
- otvárať verejné obstarávanie konkurencii zo zahraničia.

Záver

Nerovnosť príjmov patrí medzi preceňované pojmy. Pozornosť si zaslúži nadmerná nerovnosť príjmov a sociálna mobilita.

Nadmerná nerovnosť príjmov sa vyskytuje najmä ako symptóm rozvíjajúcich sa ekonomík, kde nefunguje vláda práva, dodržiavanie vlastníckych práv, nefunguje súdnictvo, krajinu ovládajú oligarchovia, chýbajú stabilné politické inštitúcie.

Miera nerovnosti príjmov na Slovensku je jedna z najnižších v OECD, a preto by nemala stáť v strede pozornosti politikov. Ekonomická veda ukazuje, že je náročné dosahovať zmeny v nerovnosti príjmov cieľovými politikami, pretože každá politika, ktorá má za cieľ ju znížiť, zároveň limituje hospodársky rast. V skutočnosti je to hospodársky rast, ktorý vyťahuje ľudí z absolútnej chudoby a zvyšuje ich životnú úroveň. Problémom Slovenska nie je nerovnosť príjmov, ale nedostatok majetku, najmä finančného.

Prieskumy verejnej mienky majú v oblasti nerovnosti príjmov veľmi nízku výpovednú hodnotu. Verejnosť v zásade nepozná žiadne parametre nerovnosti, nevníma zmeny týchto ukazovateľov a nerovnosť vníma pocitovo alebo v súlade s politickým presvedčením. Napriek tomu by asi málokto Slovák súhlasil s tým, aby mal Peter Sagan rovnaké príjmy ako cyklista, ktorý sa ani nekvalifikoval na medzinárodné preteky. Ľudia nechcú žiť v rovnostárskej spoločnosti, ale v takej, ktorá odmeňuje talent a tvrdú prácu viac ako pohodlnosť a nezáujem.

Treba poctivo rozlišovať medzi príčinou a dôsledkom. Nerovnosť príjmov je žiaduca, možnosť vyššej odmeny motivuje k aktivite a vzdelávaniu, a ako taká nepredstavuje zásadný problém, pokiaľ je dôsledkom prirodzených ekonomických procesov. Problémom sa stáva vtedy, keď je dôsledkom kombinácie neuvážaných vládnych zásahov a lobistického vplyvu vláde naklonených podnikateľov.

Úlohou vlády by malo byť primárne odstraňovanie všemožných prekážok, ktoré sú výsledkom verejných politík. Príliš prísna regulácia trhu práce, ktorá bráni vzniku legálnych pracovných miest. Neprimeraná ochrana spotrebiteľa, ktorá predražuje tovary či obmedzuje prístup nízkopríjmových skupín k úverom. Požiadavky na certifikácie, povinné členstvá v komorách a nadmerná byrokratizácia, ktorá tlmí vznik nových firiem a živností. V neposlednom rade vysoká miera zdanenia aj nízkych príjmov, ktorá demotivuje od aktivity.

Sociálna mobilita, teda možnosť prepracovať sa do vyšších častí príjmového rebríčka, je na Slovensku problémom hlavne v prípade veľmi chudobných regiónov, špecificky rómskych komunít. Aj v tomto prípade sa ukazuje, že nestačí mať vzdelávací systém financovaný z verejných zdrojov. Na vytváranie ekonomických príležitostí pre všetkých je potrebná decentralizácia tohto systému a možnosť vytvárania špecifických, ale komplexných vzdelávacích prístupov.

Slovenská vláda, ako vlastne všetky vlády, by sa nemala riadiť ukazovateľom nerovnosti príjmov, nevzrušovať sa majetkom 1 %, ale riadiť sa parametrami ekonomickej aktivity, zamestnanosti najnižších príjmových skupín a absolútnej chudoby. To by mali byť merateľné ciele, na ktoré by mala vláda sústrediť svoje ekonomické a sociálne politiky. Zároveň by mala čo najviac pozornosti venovať odstraňovaniu renty a neoprávnených výhod, ktoré sama svojou činnosťou ekonomickým subjektom vytvára.

Zdroje a poznámky

- ¹ Thomas Sowell, americký ekonóm, pôsobí v Hoover Institution na Stanfordskej univerzite. Je autorom viac ako 30 kníh z oblasti ekonómie a spoločenských vied.
- ² <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/2015927-novy-rebricek-najbohatsich-slovakov-na-cele-je-znamy-developer-babisa-prvykrat-vyradili>
- ³ <https://www.oecd.org/slovakia/Better-Life-Initiative-country-note-Slovak-Republic.pdf>
- ⁴ Každému jednotlivcovi v populácii je arbitrárne pridelený príjem domácnosti, v ktorej žije, vrátane daní a hotovostných prevodov, a následne je príjem domácnosti vydelený váženým počtom ľudí v domácnosti. Pri tomto výpočte je každá osoba v domácnosti vážená faktorom, ktorý zohľadňuje úspory z rozsahu - 2 dospelí žijúci spolu nepotrebujú toľko ako 2 izolované osoby - takisto sa zohľadňujú rozdielne potreby detí a dospelých. Týmto spôsobom sa príjem domácnosti „ekvivalizuje“ - ako prepočítaný príjem jedného dospelého.
- ⁵ <https://www.bis.org/publ/work654.pdf>
- ⁶ Znižuje nerovnosť - <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10438599.2018.1429534>
Zvyšuje nerovnosť - https://www.researchgate.net/publication/265430029_The_Effect_of_RD_Investments_on_Economic_Inequality_in_Korea
- ⁷ <https://www.bis.org/publ/work654.pdf>
- ⁸ https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/30-let-svobody-hornik-povolani-komunisti-historie-vekslak-bony-mzda-profese.A190323_142440_ekonomika_mato
- ⁹ <https://www.czso.cz/documents/10180/35067255/1100251539.pdf/afd4b303-aa1d-42f6-a1e8-8bab1b3f58ae?version=1.1>
- ¹⁰ https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/1968-vypadalo-to-jako-v-anekdote-posledni-zhasne.A180827_153251_domaci_heli
- ¹¹ eds: Peter Gonda, Peter Zajac, Bratislava : Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2020
- ¹² Skupina 90 % zamestnancov vynecháva najnižší príjmový interval
- ¹³ „O skupině bohatých lidí se tehdy nedalo z oficiálních údajů skoro nic zjistit. V roce 1976 byla průměrná mzda v ČSSR 2 381 Kčs měsíčně a podle publikovaných údajů byli za nejvyšší příjmovou kategorii označeni lidé, kteří brali nad 2 600 korun „a výše“. Důležitý byl právě termín „a výše“, protože neměl hranici. Chartisté tehdy konstatovali, že „nejvyšší podíl v této příjmové kategorii má nejasná skupina ‚zaměstnanci‘ (...), do níž je zařazen generální ředitel, ministr i vrátný. Velká část domácností uvedených v (této) statistice měla příjem nad (úředně) stanovený příjem na hlavu (1 236 Kčs měsíčně = 47,7 %). 72,3 % domácností mělo však příjem nižší než 1 600 Kčs na hlavu. Výše průměrného příjmu byla tedy ovlivněna početně malou skupinou s velmi vysokými příjmy.“ <https://hlidacipes.org/adam-drda-myty-o-komunismu-socialne-spravedliva-spolecnost-aneb-kdyz-instalater-zil-lip-nez-lekar/>
- ¹⁴ Vymeriavací základ pre úrazové poistenie, priemer za rok 2019, zdroj Sociálna poisťovňa
- ¹⁵ Ivo Možný: PROČ TAK SNADNO / Některé rodinné důvody sametové revoluce, 2009

- ¹⁶ Zostrojiť dlhodobé grafy nie je vôbec jednoduché. Za prvé, nie je jasné, čo je „správna“ hodnota. Medzi údajmi OECD a Svetovou bankou sú značné rozdiely. Za druhé, nie každá krajina má hodnoty za každý rok. Výsledkom je, že pre uvedené krajiny sme vybrali hodnoty dostupné najbližšie k roku 1990 a hodnoty najbližšie k roku 2017.
- ¹⁷ Veľký rozptyl hodnôt v prípade Nórska v období 2004 - 2007 je známkou nedostatku v metodikách merania nerovnosti príjmov. Napríklad OECD v roku 2011 zmenila metodiku, ktorej výsledkom boli mierne nižšie hodnoty.
- ¹⁸ Podiel celkových príjmov najvyššieho a najnižšieho kvintilu dôchodcov je len 2,31, priemer EÚ dosahuje 4. Zdroj: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tespn080/default/table?lang=en>
- ¹⁹ Návšteva všeobecného lekára, špecialistu, zubára, hospitalizácia, ako aj skriningové vyšetrenie nádoru prsníka, či hrubého čreva https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/health-for-everyone_3c8385d0-en
- ²⁰ Allianz Global Wealth Report 2019 https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/economic-research/publications/specials/en/2019/AGWR_2019.pdf strana 50.
- ²¹ Existujú pochybnosti, či Allianz údaje Slovenska vykazuje správne, konkrétne či zahrňuje do aktív aj hodnotu podielov v s.r.o.
- ²² ibid
- ²³ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Material_deprivation
- ²⁴ <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/living-conditions/living-conditions/living-conditions-surveys-ulfsilc/pong/statistical-news/living-conditions-survey-ulfsilc6/>
- ²⁵ A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility - © OECD 2018, <http://dx.doi.org/10.1787/888933761910>
- ²⁶ <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0927537114000530>
- ²⁷ <https://www.brookings.edu/blog/social-mobility-memos/2015/05/20/the-great-gatsby-curve-all-heat-no-light/>
- ²⁸ Sociologický pohľad na triednu mobilitu analyzuje napr. Roman Džambazovič – Daniel Gerbery v Medzigeneračná sociálna mobilita na Slovensku, 2018
- ²⁹ Jablko padá ďaleko od stromu, Analýza medzigeneračnej mobility príjmov na Slovensku, Tomáš Rizman
- ³⁰ Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility Miles Corak, 2013
- ³¹ Kvôli limitom zostavovania Gini koeficientu môžu štatistické efekty dosahovať 1 - 1,5, teda malá medziročná zmena koeficientu môže byť štatistickou chybou. <https://www.bis.org/publ/work654.pdf>
- ³² <https://www.trend.sk/blogy/je-slovensko-rovnostarskym-rajom>
- ³³ <https://konzervativizmus.sk/ludia-si-socializmus-spajaju-najma-s-pracou-a-istotami-ale-mladi-by-ho-pred-dneskom-neuprednostnili/>
- ³⁴ <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/Inequality/surveyKy/2166>
- ³⁵ <https://www.iza.org/de/publications/dp/9100/misperceiving-inequality>

- ³⁶ <http://www.lisdatacenter.org/wps/liswps/783.pdf>
https://www.researchgate.net/publication/283641237_Analysing_the_link_between_measured_and_perceived_income_inequality_in_European_countries
- ³⁷ Why people prefer unequal societies; <https://www.nature.com/articles/s41562-017-0082>
- ³⁸ Podľa distribúcie vymeriavacích základov úrazového poistenia za rok 2019, Zdroj: Sociálna poisťovňa
- ³⁹ <https://ekonomika.sme.sk/c/22136139/slovensko-je-medzi-europskymi-rekordermi-v-pocte-domacnosti-s-detmi.html>
- ⁴⁰ Dnes patrí 40 % párov do rovnakých alebo susedných príjmových decilov, pred 20 rokmi to bolo len 33%.
<https://www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf>
- ⁴¹ https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/315de940-2738-48d2-9757-60d7ef4b29fb/Statistika_v_suvvislostiach_Hlavne_trendy_vyvoja_sobasnosti_v_SR_roku_2018.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-315de940-2738-48d2-9757-60d7ef4b29fb-mW33HJE
- ⁴² Štruktúra miezd v SR v roku 2019, Štatistický úrad
- ⁴³ <https://www.econtalk.org/ed-leamer-on-manufacturing-effort-and-inequality/>
- ⁴⁴ <https://www.nber.org/chapters/c13703>
- ⁴⁵ https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3632616
- ⁴⁶ <https://economics.mit.edu/files/12979>
- ⁴⁷ <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/>
- ⁴⁸ https://www.marketwatch.com/story/facebook-workers-median-pay-tops-240000-2018-04-16?mod=article_inline
- ⁴⁹ Zamestnanci firmy Facebook majú okrem nadpriemerných plátov nárok na zamestnanecké akcie spoločnosti, čo ich skutočný príjem ešte zvyšuje.
- ⁵⁰ <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Functional-Income-Distribution-and-Its-Role-in-Explaining-Inequality-43415>
- ⁵¹ <https://www.econtalk.org/branko-milanovic-on-capitalism-alone/>
- ⁵² https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en#page37
- ⁵³ https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/divided-we-stand/capital-income-became-a-greater-source-of-household-income-but-mainly-in-rich-households_9789264119536-graph10-en
- ⁵⁴ <https://www.lisdatacenter.org/newsletter/nl-2020-14-im-3/>
- ⁵⁵ Dáta z Decembra 2017 <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/Inequality/surveyKy/2166>
- ⁵⁶ <https://www.bis.org/publ/work654.pdf>
- ⁵⁷ <https://www.oecd.org/germany/social-mobility-2018-DEU-EN.pdf>
- ⁵⁸ <https://oecdoscope.blog/2019/02/21/does-denmark-need-yet-another-tax-reform/>

⁵⁹ <https://iness.sk/sk/int-12020-index-pruznosti-zamestnavania-2020>

⁶⁰ <https://voxeu.org/article/inequality-opportunity-income-inequality-and-economic-growth>

⁶¹ Rovnako sa nepodarilo preukázať vplyv privatizácie a deregulácie na rast miery nerovnosti.
<https://www.bis.org/publ/work654.pdf> str. 20

⁶² <https://en.irefeurope.org/Publications/Online-Articles/article/New-IREF-Working-Paper-fair-income-inequality>

O autorovi

Radovan Ďurana je spoluzakladateľ INESS. Po ukončení Fakulty manažmentu Univerzity Komenského v Bratislave so špecializáciou finančný manažment pracoval v komerčnej banke v zahraničí ako analytik. Analyticky sa venuje verejným financiám a sociálnemu systému. Už 15 rokov vedie vzdelávací projekt Cena štátu. Pôsobí aj ako fellow francúzskeho IREF.

Vydal: INESS - Inštitút ekonomických a spoločenských analýz
www.iness.sk

Autor: Radovan Ďurana
Grafický dizajn: Mona Múza / INESS
Rok vydania: 2021

Kontakt:
Radovan Ďurana
radovan.durana@iness.sk

Vaše poznámky:

[illegible]

